



**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE’DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKASI
ARAÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

UZMANLIK TEZİ

HAZIRLAYAN: SÜMEYRA TERZİ

ANKARA – 2017



**SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ÇERÇEVESİNDE
TÜRKİYE’DE UYGULANAN ÇEVRE POLİTİKASI
ARAÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Tezi Hazırlayan: Sümeyra TERZİ

Tez Danışmanı: Çiğdem BUDAK

Birim Amiri: Sadi KIZIK

Sümevra TERZİ tarafından hazırlanan “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi” adlı bu tezin Çevre ve Şehircilik Uzmanlık tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Çiğdem BUDAK
Çevre ve Şehircilik Uzmanı
Tez Danışmanı

Bu çalışma, tez savunma komisyonumuz tarafından Çevre ve Şehircilik Uzmanlık tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvanı, Adı, SOYADI

İmza

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Bu tez, Çevre ve Şehircilik Uzmanlığı Tez Hazırlama Yönergesi’ne uygundur.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
TEŞEKKÜR.....	VIII
TABLO LİSTESİ.....	IX
ŞEKİL LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI.....	4
1.1. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TANIMI.....	4
1.2. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN TARİHÇESİ.....	7
1.2.1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı.....	8
1.2.2. Brundtland Raporu.....	8
1.2.3. Rio Konferansı.....	9
1.2.4. Johannesburg Zirvesi.....	10
1.2.5. Rio +20 Konferansı.....	10
1.3. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMANIN ÖLÇÜTLERİ.....	10
1.4. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ.....	12
1.5. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE ÇEVRE İLİŞKİSİ.....	14
1.6. TÜRKİYE’DE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA.....	16
İKİNCİ BÖLÜM.....	22
ÇEVRE VE ÇEVRE SORUNLARI.....	22
2.1. ÇEVRE TANIMI.....	22
2.2. ÇEVRENİN TEMEL UNSURLARI VE ÇEVRE KİRLİLİĞİ.....	23
2.2.1. Hava.....	23
2.2.2. Su.....	24
2.2.3. Toprak.....	24
2.3. ÇEVRE SORUNLARI.....	25
2.3.1. Küresel Isınma ve İklim Değişiklikleri.....	25
2.3.2. Ozon Tabakasının İncelmesi.....	27
2.3.3. Toprak ve Su Kaynaklarının Azalması.....	28

2.3.4. Biyolojik Çeşitliliğin Azalması.....	29
2.4. ÇEVRE SORUNLARININ KAYNAKLARI	30
2.4.1. Hızlı Nüfus Artışı.....	30
2.4.2. Plansız Sanayileşme.....	32
2.4.3. Sağlıksız Kentleşme.....	33
2.4.4. Yoksulluk.....	34
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	36
ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMI VE ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI.....	36
3.1. ÇEVRE POLİTİKASININ TANIMI.....	36
3.2. ÇEVRE POLİTİKASININ HEDEFLERİ.....	37
3.3. ÇEVRE POLİTİKASININ İLKELERİ	38
3.3.1. Kirleten Öder ilkesi.....	38
3.3.2. İhtiyat İlkesi	39
3.3.3. Önleme İlkesi	40
3.3.4. İşbirliği İlkesi	41
3.3.5. Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi.....	41
3.4. ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI.....	42
3.4.1. Hukuki Araçlar.....	43
3.4.1.1. Standartlar	43
3.4.1.2. Yasaklamalar.....	44
3.4.1.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi	44
3.4.1.4. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme.....	45
3.4.1.5. İzin Alma.....	46
3.4.2. Ekonomik Araçlar	46
3.4.2.1. Çevre Vergileri.....	47
3.4.2.2. Harçlar.....	48
3.4.2.3. Sübvansiyonlar.....	49
3.4.2.4. Çevresel Fonlar	49
3.4.2.5. Kirletme Hakları.....	49
3.4.2.6. Zorunlu Depozito Ödemeleri	50
3.4.3. Katılımcı Araçlar.....	51
3.4.3.1. Bilgi Edinme Hakkı	51
3.4.3.2. Çevre Eğitimi	51
3.4.3.3. Planlanma.....	52
3.4.3.4. Gönüllü Uygulamalar.....	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	53
AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’DE ÇEVRE POLİTİKALARI	53
4.1. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASINI OLUŞTURAN DÜZENLEMELER	53
4.1.1. Avrupa Tek Senedi.....	54
4.1.2. Maastricht Antlaşması.....	55
4.1.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları	56
4.2. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKALARI	57
4.2.1. Çevre Eylem Programları.....	57
4.2.1.1. Birinci Çevre Eylem Programı (1973 – 1976)	57
4.2.1.2. İkinci Çevre Eylem Programı (1977–1981).....	58
4.2.1.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982–1986).....	58
4.2.1.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987–1992)	59
4.2.1.5. Beşinci Çevre Eylem Programı (1993–2000)	59
4.2.1.6. Altıncı Çevre Eylem Programı (2001–2010)	60
4.2.1.7. Yedinci Çevre Eylem Programı (2014-2020)	61
4.3. TÜRKİYE’NİN ÇEVRE POLİTİKALARI.....	62
4.3.1. Anayasada Çevre.....	63
4.3.2. Kanunlarda Çevre.....	64
4.3.2.1. Çevre Kanunu.....	64
4.3.2.2. Milli Parklar Kanunu.....	65
4.3.2.3. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu.....	66
4.3.2.4. Boğaziçi Kanunu	66
4.3.2.5. Kıyı Kanunu	67
4.3.2.6. Turizmi Teşvik Kanunu	67
4.3.2.7. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu.....	68
4.3.2.8. Orman Kanunu	68
4.3.2.9. Su Ürünleri Kanunu	68
4.3.2.10. Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu	69
SONUÇ	70
KAYNAKÇA.....	76
ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI	844
ÖZGEÇMİŞ	855

ÖZET

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI	
Tezin Adı	Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikası Araçlarının Değerlendirilmesi
Türü	Uzmanlık Tezi
Yazar	Sümeysra TERZİ
Teslim Tarihi	08.05.2017
Anahtar Kelimeler	Sürdürülebilir Kalkınma, Çevre Politikası Araçları, Çevre Kirliliği,
Tez Danışmanı	Çiğdem BUDAK
Sayfa Adedi	85
<p>Sanayileşme ve aşırı tüketim sonucunda doğal kaynaklar hızla tükenmeye başlamış ve bunun sonucunda oluşan çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği vb. gibi çevre sorunları tüm insanlığı tehdit eder seviyelere ulaşmıştır. Küresel boyuttaki çevre sorunlarının küresel mücadele ile çözümlenebileceği gerçeği ile devletler doğal kaynakların korunmasını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için çevre politikaları geliştirmektedirler.</p> <p>Çevre politikalarının hayata geçirilebilmesinin ve devamlılığının sağlanabilmesinin en önemli şartı, sorunların doğru tespit edilmesidir. Sorunlar doğru tespit edildiğinde çözümü için kullanılacak araçlardan da o derece etkili sonuçlar alınacaktır. Bu sebeple; devletler, sorunların çözümü için belirledikleri çevre politikaları ile tutarlı politika araçlarını kullanmaları gerekmektedir.</p> <p>Bu çalışmada çevre sorunlarından bahsedilmiş, sorunların çözümü ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabilmesi için gerekli olan çevre politikalarının yer aldığı yasal düzenlemeler ile çevre politika araçları detaylı şekilde anlatılmıştır. Son olarak Türkiye’de uygulanan çevre politikası araçlarının değerlendirilmesi yapılmıştır.</p>	

ABSTRACT

MINISTRY OF ENVIRONMENT AND URBANIZATION	
Thesis	Evaluation of Environmental Policy Instruments Applied in Turkey Within the Frame of Sustainable Development
Type	Expertise Thesis
Author	Sümeyra TERZİ
Submission Date	08.05.2017
Key Words	Sustainable Development, Instruments of Environment Policy, Environmental Pollution
Advisor	Çiğdem BUDAK
Total Page	85
<p>The natural resources have rapidly been running out as a result of industrialization excessive consumption, thus making the levels of environmental problems such as environmental pollution global, warming climate change reach at a threatening level for human beings. With the fact that environmental problems at a global scale could be solved through a global fight, the states develop environmental policies in order to ensure the protection of natural resources and sustainable development.</p> <p>The fundamental principle for the actualization and sustainability of environmental policies is the identification of problems accurately. Once the problems are identified correctly as such, the means to solving those problems will likewise be more effective. Therefore, the states must use policy instruments that are more consistent with their environmental policies set out to solve the problems.</p> <p>In this study, while environmental problems are briefly addressed, more detailed account of legal framework regulating the environmental policy, as well as the policy tools needed to ensure sustainable development are also given. Lastly, an analytical assessment on the type of environmental policy tools that are in use in Turkey is provided.</p>	

TEŐEKKÖR

Anneme, EŐime ve uslu bir bebek olup annesini sabırla bekleyen OĞluma sonsuz teŐekkÖrler.

SÖmeyra TERZİ

TABLO LİSTESİ

TABLO 1. DÜNYA NÜFUSU, NÜFUS YOĞUNLUĞU VE NÜFUS ARTIŞ HIZI.....	31
--	-----------

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1. ÜÇ SÜTUN MODELİ	6
ŞEKİL 2: SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA HEDEFLERİ.....	14

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

BYKP: Beş Yıllık Kalkınma Planı

CFC: Kloroflorokarbon

CO₂: Karbondioksit

COE: Avrupa Konseyi

ÇED: Çevresel Etki Değerlendirmesi

DNA: Deoksiribo Nükleik asit

IPCC: Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

PPM: Milyonda bir

SK: Sürdürülebilir Kalkınma

TEMA: Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı

UV-B: Morötesi B Işını

UV-C: Morötesi C Işını

UN: Birleşmiş Milletler

WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu

WTO: Dünya Ticaret Örgütü

Y.Y. : Yüzyıl

GİRİŞ

Sanayi devrimi ile başlayan ve 1970’li yıllara kadar devam eden süreçte ülkeler, oluşturdukları kalkınma politikalarında doğal kaynakların sınırsız olduğu varsayımıyla hareket ederek ekonomik büyümelerini arttırmak amacıyla daha çok doğal kaynak kullanmışlardır. Ayrıca, özellikle ikinci dünya savaşından sonra teknolojinin gelişmesi üretimi hızla arttırmış, nüfusun çoğalması da tüketimin giderek artmasına sebep olmuştur. Bu durum, bir taraftan kalkınmayı sağlarken diğer taraftan çevre sorunlarının giderek bölgesellikten çıkıp küresel boyuta ulaşmasına neden olmuştur.

Çevre üzerindeki baskının artmasıyla, ekosistemin sağlıklı şekilde devamı tehdit altına girmiş, hızla artan üretim ve tüketim hava, su ve toprağın da kirlenmesini hızlandırmış, doğal kaynaklar bozulmaya ve tükenmeye başlamış, birçok bitki ve hayvan türü yok olmuş, doğanın kendi kendini yenileyebilme özelliği çevrenin kendini toparlayabilme gücü zarar görmüştür. Bu sorunların ortaya çıkmasındaki temel neden ise ülkelerin sürdürülebilir kalkınma amacını göz ardı ederek ekonomi çevre arasındaki seçimlerini ekonomi lehine kullanmaları olmuştur.

1970’lerden itibaren kalkınma ve doğal çevre arasında denge kurulması fikri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu çerçevede, insanların ve diğer canlıların yaşamları üzerinde etkili olan tüm faktörleri içinde barındıran çevreyi ve beşeri sermayeyi dikkate alan, kaynakların optimum kullanımını amaçlayan uzun dönemli tek kalkınma modeli olan “Sürdürülebilir Kalkınma” modeli gündeme gelmiştir. Birçok farklı tanımı yapılmasına rağmen 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz (Brundtland) raporunda sürdürülebilir kalkınma; gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini giderme olanaklarını tehlikeye atmadan bugünün gereksinimlerini yerine getirme şeklinde belirtilmiştir. Böylece, kalkınma ve doğal kaynak dengesini dikkate alan, kalkınmanın yararlarından bugünün olduğu kadar gelecek kuşaklarında faydalanmasını sağlayan çevreyle kalkınmanın birbirini tamamladığı kalkınma anlayışının temeli atılmıştır.

Bu tarihten sonra ulusal ve uluslararası düzeyde üzerinde durulmaya başlanan sürdürülebilir kalkınma ve çevre bağlantısı kapsamında ülkeler giderek artan hava, su, toprak kirliliği, atıklar, emisyonlar, asit yağmurları, ormansızlaşma, kaynakların tükenmesi, ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma ve iklim değişiklikleri, açlık ve yoksulluğun doğal kaynaklar üzerindeki baskısı, biyolojik çeşitliliğin azalması gibi çevre sorunlarına çözüm bulmak amacıyla yeni çevre politikaları oluşturmaya başlamıştır. Bu çerçevede, Avrupa Birliği üyesi ülkeler imzaladıkları antlaşmalarla çevre sorunlarının çözümüne karşı önemli adımlar atmak suretiyle yasal alt yapıyı hazırlamışlardır. Bununla birlikte 1973 yılından itibaren belirli dönemleri kapsayacak şekilde hazırlanan ve AB'nin çevre politikalarının yer aldığı çevre eylem programları oluşturulmaya başlanmış, bugün itibariyle de 2014-2020 yıllarını kapsayan yedinci çevre eylem programı uygulanmaktadır.

Sürdürülebilir kalkınmayı sağlayan çevre politikalarının oluşturulması gerekliliği bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de hızla yayılmıştır. Bu kapsamda, 1996-2000 yıllarını kapsayan 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin hazırlanması ve çevre politikalarının bu göstergelere göre belirlenmesi vurgulanmış, sonraki kalkınma planlarında ise bu göstergelerin yeni çevre sorunlarına göre geliştirilmesi ve çevre politikalarının güncellenmesi ilkesi yer almıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde, sürdürülebilir kalkınma kavramına yönelik literatürde yer alan farklı tanımlara yer verildikten sonra kavramın tarihi gelişiminden bahsedilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınmanın hedeflerine ve göstergelerine değinildikten sonra Türkiye'de kalkınma planları çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın gelişiminden söz edilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, çevrenin tanımı yapıldıktan sonra çevre sorunlarından bahsedilmiştir. Ayrıca bu sorunlara neden olan faktörler detaylı şekilde anlatılmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çevre politikası kavramından bahsedilmiştir. Bu çerçevede, çevre politikasının tanımı yapıldıktan sonra çevre politikasının

hedeflerine ve ilkelerine değinilmiştir. Son olarak çevre politikasının araçları detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde ise, Avrupa Birliği'nde çevre politikalarının gelişiminden, bu çerçevede imzalanan antlaşmalardan ve çevre politikalarının yer aldığı çevre eylem planlarından bahsedilmiştir. Ayrıca Türkiye'de çevre politikalarının yer aldığı hukuki düzenlemelere değinilerek çalışma sonlandırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA KAVRAMI

Ekonomik gelişmelerle ortaya çıkan ve birçok değişkene bağımlı olan çevre sorunları, dünyadaki çoğu ülke için ortak ve önemli kabul edilen bir meseledir. Ekonomik gelişmeler beraberinde üretimin ve tüketimin artmasına yol açar. Üretimin artması doğadan daha fazla ham maddenin alınmasına, tüketimin artması ise doğaya daha fazla atık maddenin bırakılmasına neden olur. Bunun yanında hızlı bir şekilde gelişen teknoloji, bir yandan insanların yaşam kalitesini yükseltirken diğer yandan doğaya büyük zararlar vermektedir (NEMLİ 2004). Netice itibariyle ekonomik ve teknolojik gelişmelerin önemli faydalarının yanında çevreye verdikleri hasarlar da yadsınamaz bir gerçektir.

1970'lere kadar ülkeler daha çok niceliksel kalkınmalarına odaklanmış, diğer toplumsal unsurları göz ardı etmişlerdir. Kalkınmanın niceliksel boyutları ön planda tutulurken diğer değerler göz önünde bulundurulmamıştır. Ancak 1970'li yıllardan itibaren, toplumların gelişmesinin yalnız niceliksel değil, sosyal, beşeri ve çevre açısından da ele alınması gerektiği düşünceleri gelişmeye başlamıştır. Bu bağlamda, geleneksel kalkınma kavramı, önemli eleştirilere ve değişimlere uğramıştır. Böylelikle kalkınma olgusu çevre, doğal kaynaklar ve insani boyutları da içeren daha kapsamlı şekilde ele alınmaya başlanmıştır (HAN ve KAYA 2008).

Sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin yukarıda yapılan kısa girişten sonra bu bölümde ilk olarak sürdürülebilir kalkınmanın literatürde yer alan çeşitli tanımlarına yer verilecektir. Daha sonra sürdürülebilir kalkınmanın tarihsel gelişim sürecinden bahsedilecektir. Son olarak sürdürülebilir kalkınmanın kapsamı, amaçları ve hedefleri de bu bölümün diğer başlıkları olarak ele alınacaktır.

1.1. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tanımı

Kalkınma ifadesi tek başına kullanıldığında sosyo-ekonomik bir kavramı çağrıştırmasına rağmen sürdürülebilirlik kavramıyla beraber kullanıldığında kapsamı genişleyerek ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve çevrenin korunması konularını da

içeren ve bu alanlarda meydana gelen ilerleme anlamına gelmektedir (MUNIER 2005). Bu açıklamadan yola çıkarak sürdürülebilir kalkınmanın farklı tanımları aşağıda yer almaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramına ilişkin uluslararası alanda en geçerli tanımın Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun (WCED) 1987 yılında yayınladığı Ortak Geleceğimiz başlıklı raporunda yer alan; “bugünün gereksinim ve beklentilerini, gelecek nesillerin kendi gereksinim ve beklentilerini karşılayabilme olanaklarından ödün vermeksizin karşılayabilmektir.” şeklinde ifade edilen tanım olduğu kabul edilmektedir.

Kent Bilimleri Terimleri Sözlüğü'nde, çevrenin ve doğal kaynakların biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü olarak tanımlanırken Çevre Terimleri Sözlüğünde ise, şimdiki kuşakların gereksinimlerinin, gelecek kuşakların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılanmasına olanak veren ekonomik büyüme politikası olarak tanımlanmıştır (KILIÇOĞLU 2005).

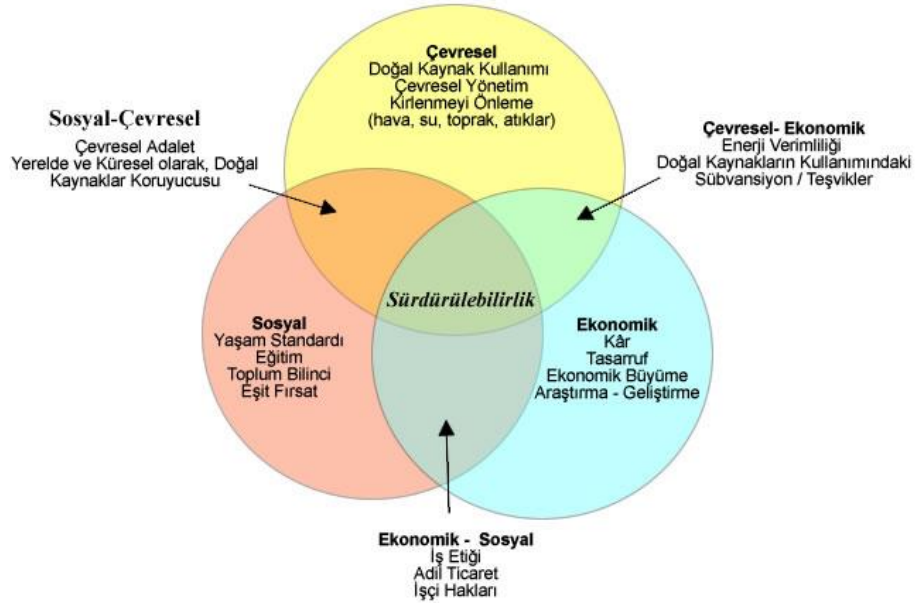
Bir başka tanıma göre sürdürülebilir kalkınma, dünyanın kıt kaynaklarının ekonomik nedenlerle kısa dönemli kazançlar için aşırı kullanılmasının sonucu olarak gelecek nesiller için uzun dönemde yarattıkları kayıpların giderilmesi ve geliştirilecek olan küresel bir gelişme stratejisiyle yeniden şekillenmesidir (DEMİR ve ÇEVİRGEN 2006).

Çevre Kanunu'nda ise, “bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi ifade eder” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu tanımlara bakıldığında sürdürülebilir kalkınmanın üç önemli bileşeni olduğu açıkça görülmektedir. Çevre, ekonomi ve toplum arasındaki kuvvetli ilişki, sürdürülebilirliğin sağlanması hususunda birlikte hareket etmelerini zorunlu kılmıştır.

Rydin'in üç sütun modeline göre (Şekil 1), ancak ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda eş zamanlı ve eşit kalkınma sürdürülebilirliği getirebilir.

Şekil 1. Üç Sütun Modeli



Kaynak: <http://yerelplanlama.com/index.php?kayit=20>

Yukarıdaki şekilde görüldüğü üzere, sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmanın eş zamanlı olarak gerçekleşmesi ile sağlanmaktadır. Bu üç etkenin herhangi birinde meydana gelen kötüleşme, diğer iki etkenin de uzun vadede varlığını koruyamamasına sebep olmaktadır. Böylece aradaki denge bozulacağı için sürdürülebilirlik zarar görmüş olur (Circles of Sustainability 2017).

Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu; mal ve hizmetleri doğal kaynakların aşırı tüketimini engelleyerek üreten ve altyapı geliştirilmesine önem veren sürdürülebilir bir sistemi ele alır. Çevresel boyutu, kendi kaynaklarını yönetebilen ve çevreye zarar vermeden bunu yapan bir sistemi savunur (KAROLY 2011). Sosyal boyutu ise nüfus, kültürel değerler, kurumsal süreçler, adil gelir dağılımı, çevresel

adalet, küresel yoksulluk ve vatandaş eylemleri arasındaki ilişkiyle ilgilenir (HARRIS 2000).

Temel olarak sürdürülebilir kalkınma, ekonomik açıdan dünya piyasalarıyla rekabet edebilen, insanların temel ihtiyaçlarının uygun şekilde karşılandığı, refah düzeyini yükseltici; toplumsal açıdan hakkaniyetçi, eşitlikçi, dezavantajlı grupları kapsayıcı ve yaşam kalitesini yükseltici, çevre ve doğal sistemler açısından önleyici, koruyucu, iyileştirici, destekleyici olacak şekilde; nesiller içi ve nesiller arasında dengeli olarak planlanması ve yönetilmesi süreci olarak görülmektedir (YEŞİLKUTU 2017).

Sürdürülebilir kalkınma, yalnızca gelişmekte olan ülkeler için önerilen bir model değil, zengini ve yoksulu ile tüm dünya devletlerinin uygulaması gereken bir anlayıştır. Gelişmekte olan ülkeler için sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve sosyal gelişmelerini gerçekleştirirken çevreyi ve doğal kaynaklarını da korumayı ifade etmektedir. Sanayileşmiş ülkeler için bugünkü gelişmişlik ve refah düzeylerini muhafaza edebilmek, yaşam kalitelerini yükseltebilmek için çevre değerlerine sahip çıkmak, çevreyi korumak anlamına gelmektedir.

1.2. Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihçesi

Sanayi devrimiyle hız kazanan üretim ve dünya nüfusunun hızla artması beraberinde çevrenin ve doğal kaynakların tahribine yol açmış, ancak çevreye ilişkin sorunlar 1970'lere kadar göz önünde bulundurulmamıştır. Çevre sorunlarının giderek artması, kalkınma kavramına yeni bir anlayış ile yaklaşılması gerekliliğini doğurmuş ve 1980'lerle birlikte çevrenin korunması ile ilgili bir farkındalık dünyada gelişmeye başlamıştır (KARABIÇAK ve ÖZDEMİR 2015).

Çevre sorunlarının küresel boyut kazanmasıyla birlikte, bu sorunların çözümünde uluslararası düzeyde birlikte hareket etmeyi gerekli kılmıştır. Çevre sorunlarının bu küresel boyutu, ülkeler ve uluslararası kuruluşları kaçınılmaz olarak çevre konusunda gerekli hukuki altyapının hazırlanması için yoğun bir gündem ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu çerçevede bir yandan ikili, bölgesel veya uluslararası sözleşme, protokol ve bildiriler hazırlanırken, bir yandan da Birleşmiş Milletler

(UN), Avrupa Konseyi (COE), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslararası kuruluşlar, bünyelerinde çevre konuları ile ilgili teşkilatlar ve birimler oluşturarak çevre sorunlarının tespiti ve çözümleri yolunda ortak politikalar belirlemiş, kurallar ve ilkeler geliştirerek bu yönde eylem planlarını uygulamaya koymuşlardır (AĞCA 2002).

1.2.1. Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı

Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma kavramlarının geliştirilmesinde temel teşkil eden ve önemli rol oynayan "Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı" 1972 yılında 5-16 Haziran tarihleri arasında Stockholm'de düzenlenmiştir. Konferansta kabul edilen İnsani Çevre Bildirgesi 26 maddeden oluşmaktadır ve bildirmede; insanın çevreyle olan ilişkisinin dayanması gereken kurallardan, ekonomik ve sosyal kalkınmadan, az gelişmişliğin doğurduğu sorunlardan, ülkelerin çevre politikalarında birlikte hareket etmesi gerektiğinden, planlı kentleşmeden, çevreyle ilgili eğitimlerden ve çevrenin uluslararası düzeyde hukuki boyutundan, uluslararası kuruluşların çevresel konularda eşit ve adaletli davranmasından, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvikinden, insan faaliyetlerinin yol açtığı çevre sorunlarından bahsedilmiştir. Bu bildirme aynı zamanda sonrasında çevrenin korunması ve yönetimi konusunda yapılacak çalışmalara yol haritası niteliğindedir (LOUIS 1973).

1.2.2. Brundtland Raporu

BM Genel Kurulu tarafından, 1972 Stockholm Konferansı'nda alınan kararların ne ölçüde yaşama geçirildiğinin değerlendirilmesi ve bunun sonucunda, uluslararası düzeyde çevre ve kalkınma sorunlarının tanımlanması ve çözümlerine yönelik stratejiler geliştirilmesi amacıyla, 1983 yılında WCED oluşturulmuştur. Bu Komisyon tarafından yürütülen çalışmalar sonucunda, 1987 yılında "Ortak Geleceğimiz" başlıklı Brundtland Raporu olarak da bilinen rapor yayımlanmıştır (EMREALP 2005).

Brundtland Raporu ile resmi olarak ilk kez kavramsal çerçevesi çizilen ve bu tarihten itibaren dünya gündeminde çok yaygın kullanılan bir kavram olan

sürdürülebilir kalkınma, bu raporda; gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün ihtiyaçlarını karşılayabilecek kalkınma şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde, ihtiyaçlar sadece ekonomik açıdan değil daha geniş bir şekilde ele alınmakta, doğal kaynakların dengeli bir şekilde kullanılarak gelecek kuşaklara aktarılması yoluyla kuşaklar arası eşitlik gözetilmektedir (GÖNEL 2002). Rapor, sürdürülebilir kalkınmayı küresel düzeyde değerlendirilmesi gereken bir kavram olarak ele alırken, yoksulluğun ortadan kaldırılması, çevrenin ve doğal kaynakların korunması ile bu kavram arasında sıkı bir ilişki kurulması gerektiğine işaret etmiştir (YILDIRIM ve GÖKTÜRK 2004).

1.2.3. Rio Konferansı

Stockholm Konferansından 20 yıl sonra BM tarafından yeni bir Dünya Çevre Konferansı hazırlanmış ve Haziran 1992’de Brezilya’nın Rio De Janerio şehrinde düzenlenmiştir. Rio Konferansı veya Dünya Zirvesi olarak da anılan ve çevre ve gelişme konularında dünya ülkelerinin küresel düzeyde ilk kez bir araya geldiği bu konferansa çok sayıda devlet ve hükümet başkanlarının yanı sıra uluslararası ve bölgesel kuruluşlar, hükümet dışı örgütler, çeşitli sivil toplum kuruluşları katılmıştır. Geçen yirmi yılın bir değerlendirilmesi yapılmış ve geleceğe yönelik politikaların belirlenmesi amaçlanmıştır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN 2015).

Konferansın sonunda, Rio Bildirgesi, Gündem 21, Orman İlkeleri, İklim Değişikliği Sözleşmesi ve Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi adı altında beş temel belge ortaya çıkmıştır. Bu belgelerin tümünde sürdürülebilir kalkınmadan bahsedilmiştir. Rio Bildirgesinin dördüncü ilkesinde, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek için çevrenin korunmasının gerekliliği, ülkelerin işbirliği yapmak zorunda olduğu ve insanların yaşam kalitesi arasındaki farklılığın azaltılması vurgulanmıştır. Bildirgenin sekizinci maddesinde ise, ülkelerin sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için sürdürülebilir nitelikte olmayan ekonomi politikalarından vazgeçilmesi gerektiği ve uygun nüfus politikaları izlemeleri gerektiğinden bahsedilmiştir. Konferans sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir (KELEŞ 2015). Komisyonunun kuruluş amacı, Rio’da

kabul edilen ilke ve hükümlerin hayata geçirilmesinin etkin bir biçimde takibini sağlamaktır.

1.2.4. Johannesburg Zirvesi

Rio zirvesinin onuncu yıldönümünde 2002’de Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi Güney Afrika’nın Johannesburg kentinde toplanmıştır (GÖNEL 2002). Rio Zirvesinde alınan kararların ve verilen sözlerin ne ölçüde yerine getirilip getirilmediğini görmek amacıyla yapılan bu konferansa aynı zamanda sadece hükümetler değil toplumların her kesiminden temsilciler de katılmıştır. Zirve sonunda Uygulama Planı ve Siyasi Bildiri olmak üzere iki temel belge yayımlanmıştır. Uygulama planında sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için, ortak sorumlulukları vurgulanmış ve çevrenin korunmasındaki yükümlülüklerinin altı çizilmiştir (YILDIRIM ve GÖKTÜRK 2004).

1.2.5. Rio +20 Konferansı

Silent Spring’den¹ elli yıl, Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı’ndan 40 yıl ve Rio Konferansından 20 yıl sonra BM üyesi ülkeler, yeşil ekonomiyle gereken önlemleri konuşmak amacıyla 20-22 Haziran 2012 tarihleri arasında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde tekrar bir araya gelmişlerdir (IISD 2012).

Eylül 2000’de toplanan BM Genel Kurulu, “küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu” kabul ederek Binyıl Bildirgesi’ni ilan etmiş ve 2015 yılına kadar her üyenin kendi üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi beklemiştir. Rio +20 Konferansında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin oluşturulmasına karar verilmiştir. Bu hedefler 2015 yılında süresi dolan Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin devamı niteliğinde olan ve 2030 yılına kadar 15 yıl süreyle izlenilecek hedeflerdir (SDKP 2017).

1.3. Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçütleri

¹ Tarım ilaçlarının öldürücü etkisine dikkat çeken ve "Çevre" konusunda bir dönüm noktası olan 1962 yılında Rachel Carson tarafından yazılmış bir kitaptır.

Sürdürülebilir kalkınmanın tanımına ve amacına uygun olarak hedeflerinin ve bu hedeflere ulaşılması sürecinde ölçüm için bir takım göstergelerinin belirlenmesi gerekmektedir. Sürdürülebilir kalkınma konusundaki göstergeler gelişmişlik ve az gelişmişlik ölçütüne göre değişebilmektedir. Bu durum da göstergelerin sayıca çeşitli olması sonucunu doğurmuştur. Bu göstergeler gayrisafi milli hasıla gibi tek bir değişken olabileceği gibi bir dizi değişken seti de olabilmektedir (ÖZER 2013). Sürdürülebilir kalkınma göstergeleri bazı kriterleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu kriterleri şöyle sıralayabiliriz; içeriği net ve anlaşılır olmalı, politika oluşturmaya elverişli olmalı, teorik ve bilimsel bilgilere dayanarak temelleri sağlam olmalı, ölçülebilir olmalı, farklı vizyon ve bakış açılarını oluşturabilecek şekilde olmalıdır (DE KRUIJF 1998).

Sürdürülebilir kalkınma kavramının ölçülmesinde farklı endeksler ve tanımlamalar kullanılmaktadır. Bu ölçütleri çeşitleri kurumlar hazırlayarak ülke ve ülke gruplarını kapsayacak şekilde kamuoyuna açıklamaktadırlar. Bu endeksler ve hazırlayan kurumlar; Dünya Bankası tarafından hazırlanan Gerçek Tasarruflar Endeksi, Dünya Vahşi Yaşam Fonu tarafından hazırlanan Ekolojik Ayak İzi Endeksi ve Yaşayan Gezegen Endeksi ve Dünya Ekonomik Fonu tarafından hazırlanan Çevresel Sürdürülebilirlik Endeksi şeklinde sıralanabilir.

Bu endekslerin dışında sürdürülebilir kalkınmanın ölçümünde en yaygın kullanılan endeks İnsani Kalkınma Endeksidir. 1980’li yıllardan sonra kalkınma kavramının değişmesi ile birlikte gelişmiş ve gelişmekte olan ülke tanımlamalarına insani kalkınma kriteri de eklenmiştir. İnsani kalkınma çok boyutlu bir kavram olarak gelirin yanında insan mutluluğu, yaşam kalitesi, sağlık, uzun yaşam ve eğitim faktörlerini de içermektedir. Tüm bu faktörler bireylerin yaşam kalitelerinin seviyesini göstermektedir. Bireylerin yaşam kalitesi ne düzeyde artarsa insani kalkınma da o düzeyde artmaktadır (MIROVITSKAYA 2002). Bir diğer endeks, Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksidir. İnsani gelişmeyi ekonomik olarak ölçmektedir. Bu gelişim ölçeği, İnsani Gelişme Endeksi, Kişi Başına Düşen Gayrisafi Milli Hasıla, okuryazarlık oranları, çocuk ölüm oranları ve yaşam beklentisi gibi insani göstergeleri tek bir endekisle bütünleştiren bir gelişim endeksidir. Ancak bu endeks sayısal bazda göstergeler temelinde olması nedeniyle yeterli bir ölçüt sunmadığı

gerekçesiyle eleştirilmektedir. Bir başka endeks, Sürdürülebilir Ekonomik Gelişim Endeksidir. Bu endeks, gelişimi değerlendirirken ekonomik refah ve insan refahı üzerinde durmaktadır. Bu endeks kapsamında yerli ve yabancı sermayenin yanı sıra bir ülkenin doğal kaynak stokları üzerinden kısa ve uzun dönemli ekonomik gelişim ölçülmektedir. Böylece, sürdürülebilir kalkınmanın yalnız ekonomik gelişme veya materyal refah göstergeleri ile doğru oranda artış gösteren bir unsur olmadığı vurgulanmaya çalışılmaktadır (ÖZER 2013).

Gerçek Gelişim Göstergesinde ise, suç, çocuk bakım ücretleri ve tıbbi harcamalar gibi sosyal göstergeler; gönüllü çalışma ve gelir dağılımı gibi ekonomik göstergeler; kaynakların azalması ve kirlenmesi gibi çevresel göstergeler ve yabancı sermayeye bağımlılık ve savunma bedelleri gibi göstergeler Gayrisafi Milli Hasıla'ya uyarlandıktan sonra en az üçüne ilişkin olumlu sonuç alınmasının gelişim için belirleyici olduğu belirtilmektedir (ÖZER 2013).

1.4. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

New York'taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde 25-27 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 193 ülkenin imzası ile kabul edilmiştir. Bu yeni gündem insanlar, gezegen ve refah için bir eylem planıdır, aynı zamanda daha geniş özgürlük anlayışı içerisinde dünya barışını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Her boyutuyla yoksulluğun ortadan kaldırılması sürdürülebilir kalkınma için vazgeçilmez bir gerekliliktir. Yayınlanan 17 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ve 169 alt başlığı yeni Küresel Gündemin amaç ve boyutlarını göstermektedir. Bu hedefleri sıralamak gerekirse;

Hedef 1: Yoksulluğun tüm biçimlerinin her yerde ortadan kaldırılması.

Hedef 2: Açlığın sona erdirilmesi, gıda güvenliği ve daha iyi beslenme güvencesinin sağlanması; sürdürülebilir tarımın desteklenmesi.

Hedef 3: Sağlıklı yaşamların güvence altına alınması ve her yaşta esenliğin desteklenmesi.

Hedef 4: Kapsayıcı ve eşitlikçi, nitelikli eğitimin güvence altına alınması ve herkes için yaşam boyu öğrenimin desteklenmesi.

Hedef 5: Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi.

Hedef 6: Herkes için suyun ve sıhhi koşulların erişilebilirliği ve sürdürülebilir yönetiminin güvence altına alınması.

Hedef 7: Herkesin uygun fiyatlı, güvenilir, sürdürülebilir ve modern enerjiye erişiminin güvence altına alınması.

Hedef 8: Kesintisiz, kapsayıcı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin, tam ve üretken istihdamın ve herkes için insana yakışır işlerin desteklenmesi.

Hedef 9: Dayanıklı altyapıların inşası, kapsayıcı ve sürdürülebilir sanayileşmenin desteklenmesi ve yenilikçiliğin güçlendirilmesi.

Hedef 10: Ülkeler içinde ve arasında eşitsizliklerin azaltılması.

Hedef 11: Şehirlerin ve insan yerleşimlerinin kapsayıcı, güvenli, dayanıklı ve sürdürülebilir kılınması.

Hedef 12: Sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarının güvence altına alınması.

Hedef 13: İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele konusunda acilen eyleme geçilmesi.

Hedef 14: Sürdürülebilir kalkınma için okyanuslar, denizler ve deniz kaynaklarının korunması ve sürdürülebilir kullanımı.

Hedef 15: Karasal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımının korunması, geliştirilmesi ve desteklenmesi, ormanların sürdürülebilir yönetimi, çölleşme ile mücadele, karasal bozulmanın durdurulması ve iyileştirilmesi ve biyo-çeşitlilik kaybının engellenmesi.

Hedef 16: Sürdürülebilir kalkınma için barışçıl ve kapsayıcı toplumların desteklenmesi, herkes için adalet erişiminin sağlanması ve her düzeyde etkili, hesap verebilir ve kapsayıcı kurumların inşası.

Hedef 17: Uygulama araçlarının güçlendirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için küresel ortaklığın canlandırılması (Turkey's Initial Steps towards the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development 2016).

Şekil 2: Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri



Developed in collaboration with TROLLBÜCK & COMPANY | TheGlobalDesignNetwork.com | #1202SDG1010
For queries or usage, contact: info@trollbuck.com

Kaynak: <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>

1.5 Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre İlişkisi

Çevre koruma ve kalkınma arasındaki ilişki günümüzün en çok tartışılan konularından biridir. Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını gözeterek doğal ve kültürel kaynakların dengeli kullanılması gerektiğini vurgulayan sürdürülebilir kalkınma,

çevrenin korunması ve ülkelerin çevre politikalarının etkinliği yakın ilişki içindedir. Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin en az bugün yaşanan şartlarda yaşayabilmelerini için ihtiyaçlarımızı bugünden planlayarak, kaynakların daha verimli kullanımına yönelik oluşmasına destek olmaktadır.

20. yüzyıldan itibaren hızla kalkınan ülkeler sosyal refaha ulaşmışlar ve ekonomik kalkınmalarını tamamlamışlardır. İnsan ihtiyaçlarının sonsuzluğu, taleplerinde sonsuzluğunu gerektirmiş, ortaya çıkan yeni talepler teknolojinin devamlı gelişmesini sağlamıştır. Ancak, doğal kaynakların sınırlı olması ve dünya nüfusunun hızla artmasına karşılık, doğal kaynaklar azalmaya, mekanlar daralmaya ve kirlenmeye başlamıştır. Ülkelerin teknolojik bilgi ve ekonomik yönden yarışma içinde olması dünya ticaretinin gelişmesine ve sınırları aşmasına sebep olmuştur (NATIONS 1987).

Hızla gelişen sanayileşme, kentleşme, tarımın modernleşmesi, teknoloji ve ekonomideki gelişmeler kaynak-ihtiyaç dengesini bozmuş, sosyal refahı elde etme gayretleri insanlığın geleceğini tehdit etmeye başlamıştır (BAYKAL 2008). Böylece, ekonomik olarak kalkınmak mı yoksa çevresel değerleri korumak mı ikilemini aşma çabasıyla SK kavramı geliştirilmiştir. SK; ekolojik denge ve ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan, hem de çevresel kaliteye önem veren bir kavramdır.

Ayrıca SK'nin sağlanmasında ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarında kendi aralarındaki bağlantıları önem arz etmektedir. Çevresel boyut, fiziksel ve biyolojik sistemlerin (ekosistemlerin) dengeli olmasının sağlanmasıdır. Zira geri dönülemeyecek kadar önemli hasar yaratan çevre kirlilikleri, biyolojik çeşitlilik kaybına neden olurken, gelecek kuşaklar bizim sahip olduğumuz miktarda biyolojik çeşitliliğe sahip olamayacaklardır (GÜRLÜK 2010).

Kalkınmanın ve çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi, çevrenin ve çevresel kaynakların sürdürülebilir bir biçimde yönetilebilmesi için; her düzeyde bir takım düzenlemelere ve bu düzenlemeleri uygulayacak bir takım kurum ve sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Yakın zamana kadar yasal ve kurumsal düzenlemeler, büyük ölçüde ulusal düzeyde yapılırken, kirliliğin sınır tanımaması,

bir yörede veya ülkedeki çevre bozulmasının, bütün dünyayı etkileyen boyutlara ulaşması nedeniyle, uluslar arası düzeyde yapılmaya başlanmıştır. Bu gün geçmişten farklı olarak çevre konusunda düşünceler ve uygulamalar değişmiştir. Artık ekonomik ve sosyal gelişmenin çevreden ayrı düşünülmemeyeceği, aynı yerkürede yaşayanların ortak bir kaderi paylaştığı, geçmişte uygulanan yanlış kalkınma ve gelişme politikalarının, yerkürenin çevresel kaynaklarını ciddi bir biçimde tehlikeye soktuğu, bugünkü kuşakların kendi ihtiyaçları karşılanırken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama haklarını tehlikeye sokmayacak ve çevre ile uyumlu "sürdürülebilir" bir kalkınma ve gelişme politikası izlemesi gerektiği görüşleri büyük ölçüde benimsenmiş, ilkelere ve eylem planlarına yansımıştır (BAYKAL 2008).

1.6. Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma kavramı Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren temel strateji, politika ve plan belgelerinde; sürdürülebilir tarım, sürdürülebilir enerji, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, sürdürülebilir kırsal kalkınma, sürdürülebilir büyüme, sürdürülebilir ekonomi gibi kavramlar ile bir arada sıkça kullanılmaya başlamıştır.

Bu kısımda Türkiye’nin politikalarının belirlendiği temel doküman olan kalkınma planlarında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik getirilen temel ilke ve politikalarından özet şekilde bahsedilecektir.

Kalkınma planları, Türkiye ekonomisinin yönlendirilmesinde temel çerçeveyi oluşturan, sanayileşmeye, ekonomik ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmeye yönelik tedbirleri ortaya koyan, devlet politikalarının yer aldığı önemli belgelerdir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girdiği 1963 yılından bu yana dokuz adet beş yıllık kalkınma planı uygulanmıştır. Bugün ise, 2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı yürürlüktedir.

Türkiye’de sürdürülebilir kalkınma politikalarının gelişimi, kavram olarak her ne kadar 1980’li yılların sonlarına doğru olsa da, kalkınma planlarındaki ekonomi-çevre-toplum etkileşimleri çerçevesinde, kalkınma politikaları planlı dönemin başından itibaren farklı alanlarda oluşturulmuştur.

Türkiye’de kalkınma planları incelendiğinde, 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ve 1968-1972 yılları arasındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında çevreye ilişkin özel hükümlere rastlanmadığı görülmektedir. Kalkınma konusu; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, sosyal kalkınma ve gelişme ile tarım ve endüstriyel üretim bölümlerinde yer almıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise, bölgesel kalkınma, kentleşme sorunları, konut sorunları ve sağlık politikalarına uygun kentleşme stratejileri gibi bölümler çevre ve sürdürülebilirlik değerlendirmesinden uzaktır (GÜÇLÜ 2007).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; (1973-1977) ilk kez çevre sorunları ayrı ve geniş bir bölüm olarak ele alınmış ve bu sorunlarla ilgili tespitler yapılmıştır. Planda, ülkenin su, hava ve kıyı gibi belli başlı çevre sorunlarına dikkat çekilmiş ve bunların bir bütün olarak, planlama sisteminin içinde incelenmesinin gereği vurgulanmıştır.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; (1979-1983), sanayileşme, tarımda modernizasyon ve kentleşme süreçlerinde çevrenin dikkate alınması yönünde bazı ilkeler yer almıştır. Ayrıca, yerel yönetimlerin çevre konularında yetkilendirilmesi hususu, bu planda gündeme gelmiştir. Planda, çevre sorunlarının ortaya çıkmadan önlenmesine dair politikaların, ilk kez ifade edilmeye başlanması da ayrı bir önem taşımaktadır (ALGAN 2000). Ayrıca, 1983 yılında yürürlüğe giren 2872 sayılı Çevre Kanununun yayımlanması bu Plan dönemine rastlamıştır.

1985 – 1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında sürdürülebilir kalkınmanın önemi, çevrede meydana gelen olumsuzlukların giderilmesinin ya da oluşabilecek olumsuzlukların engellenmesinin yanında kaynakların gelecek nesillerin kullanımı içinde korunarak geliştirilmesi anlayışı getirilerek vurgulanmıştır. Türkiye’nin de yer aldığı 1992 Rio Toplantısı’nda da bu anlayışın devletler tarafından uygulanmasının temelleri atılmıştır.

Bu planda, sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ve muhtemel kirliliğin önlenmesi yönündeki politikalar değil, aynı zamanda kaynaklardan gelecek kuşakların da yararlanabilmesini sağlamak üzere yeni politikaların oluşturulması gerektiği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Böylece bu planla birlikte önleyici

politikalar dikkate alınmaya başlamış ve bundan sonra hazırlanan planlarda sürdürülebilir kalkınma ilkesi dikkate alınmaya başlamıştır.

1992 yılında gerçekleştirilen Rio zirvesinin ardından yoğun şekilde ele alınan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımından Türkiye’de ilk kez 1990-1994 dönemini kapsayan VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda bahsedilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma kavramı çerçevesinde, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verebilecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere sağlıklı bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak planın temel ilkelerini oluşturmuştur (ERİM 2000).

Bu planda, sürdürülebilir kalkınma temel ilke olarak benimsenmiş ve Türkiye’nin çevre politikaları bu planda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, AB çevre politikalarıyla uyum çalışmalarına yer verilmiş, çevre bilincinin geliştirilmesi, bütün planlama aşamalarında çevrenin dikkate alınması, çevre standartlarının belirlenmesi aşamasında ülke şartlarının göz önünde bulundurulması, çevreye zarar veren kimyasalların etkilerinin azaltılması gibi çevresel faktörler çok yönlü olarak ele alınmıştır (EGELİ 1996).

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı çerçevesinde çevre politikalarının tüm ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunun öneminin giderek artmış olduğu vurgulanmıştır. Planın Çevrenin Korunması ve Geliştirilmesi bölümünde; sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkân verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak belirtilmiştir. Kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu öngören ve bu kirliliği arıtmaya çalışan pasif yaklaşımlar yerine, alınacak önlemlerle kirlenmenin önüne geçme stratejilerine öncelik verilmiştir. Çevre ve kalkınma göstergelerinin hazırlanarak karar alma süreçlerine dâhil edilmesi de planda yer alan önemli bir husustur. Ayrıca milli gelir hesaplarında çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi çalışmalarına başlanılmasına yönelik tedbir ile de sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının ölçülmesi

gündeme gelmiştir. Çevre sektörünün yanı sıra birçok sektörde de sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar geliştirilmiştir.

2001-2005 yılları için hazırlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının temel amacı; Türkiye'nin dünya hâsılasından daha çok pay alması, Avrupa Birliği üyeliği perspektifinde dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması ve toplumun yaşam kalitesinin artırılmasıdır. Planın stratejisinde rekabetçi bir ekonomik yapının geliştirilmesi yoluyla sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması bir öncelik olarak belirlenmiştir. Planda çevreye ilişkin alınacak önlemler ile ekonominin rekabet gücünün arttırılacağı düşüncesi ilk kez ilişkilendirilmiştir. Bu çerçevede, çevre politikaları ile ekonomi politikalarının birbirini destekleyici nitelikte olduğuna değinilmiştir. Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirilerek çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılmasına ve doğal kaynakların, biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilir kullanılması yönelik tedbirler geliştirilmiştir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında insan kaynaklarının geliştirilmesi, kırsal kalkınma, enerji tarımsal gelişme, kentleşme gibi birçok sektörde de sürdürülebilir kalkınmaya yönelik ilke ve politika getirilmiştir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı, makro dengeleri gözeterek sorunları önceliklendiren ve bu çerçevede strateji ve hedefler belirleyen bir nitelikte hazırlanmıştır. Planda, doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması ilkesi temel ilkeler arasında sayılmıştır. Ayrıca planda, öncelikli olan ve kalkınmaya en fazla katkı sağlayacak sektörlerde neler yapılacağı gelişme eksenlerinin altında sıralanmıştır.

Dokuzuncu Kalkınma Planında gelişme eksenleri altında sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olarak belirlenen ilke ve politikaları şu şekilde sıralayabiliriz: Çevrenin Korunması ve Kentsel Altyapının Geliştirilmesi bölümünde; gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların korunma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak çevre yönetim sistemlerinin oluşturulacağı, Tarımsal Yapının Etkinleştirilmesi bölümünde; gıda güvencesinin ve güvenliğinin sağlanması ile doğal kaynakların

sürdürülebilir kullanımı gözetilerek, örgütlü ve rekabet gücü yüksek bir tarımsal yapının oluşturulacağı, Sanayi ve Hizmetlerde Yüksek Katma Değerli Üretim Yapısına Geçişin Sağlanması bölümünde; sanayi ve çevre politikalarının uyumu gözetilerek büyümenin sürdürülebilirliğinin sağlanacağı, sanayide, insan sağlığına ve çevre kurallarına uygun üretimin yapılacağı, Gelir Dağılımının İyileştirilmesi, Sosyal İçerme ve Yoksullukla Mücadele bölümünde ise; yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlik, sürdürülebilir büyüme ve istihdam, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı ile ilgili alanlarda kalıcı politikaların oluşturulacağı belirtilmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda iklim değişikliği ve çevre başlığı altında; sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmak için küresel ölçekte başlayan yeni büyüme modeli arayışlarıyla birlikte “yeşil büyüme” kavramı önem kazanmış ve bu kavram çerçevesinde, üretim sektörlerinde temiz üretim ve eko-verimlilik ile hem çevrenin korunması hem de rekabetçiliğin artırılması hedeflenmiştir.

Planda, çevre sorunlarına duyarlı politikaların sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde yürütüldüğüne değinilmiş, ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için özellikle yenilenebilir enerji kaynaklarının elektrik üretimi amacıyla değerlendirilmesi, böylece enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasının önemi vurgulanmıştır.

Planda yer alan tarımda su kaynaklarının etkin kullanımı ve gıda güvenliği, sanayi sektöründe ve ihracatın büyümesinde lojistiğin etkinliği ve enerji verimliliğinin geliştirilmesi konularında oluşturulan politikaların sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde düzenlenmesine özellikle dikkat edildiği vurgulanmıştır.

Özetle, kalkınma planlarında belirtilen çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken, daha sonra önleyici politikalar ve 7. Beş Yıllık Kalkınma Planıyla birlikte sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir

şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar şeklinde bir gelişme gösterdiği görülmektedir

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEVRE ve ÇEVRE SORUNLARI

2.1. Çevre Tanımı

Çağın en önemli gündem maddelerinden olan ve her konuyla uzak yakın mutlak ilişkisi olan çevre kavramının kapsamı sebebiyle herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımı yoktur ve değerlendirildiği alana göre de birden fazla anlamla karşımıza çıkmaktadır.

Genel bir tanımla çevre, insan etkinlikleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzunca bir süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belirli bir zamandaki toplamıdır. Böyle tanımlandığında çevrenin kapsamadığı hiçbir alan ve süreç kalmaz. Canlı, cansız tüm varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen tüm koşullar çevrenin temel öğeleridir. Bu öğeler göz önünde tutulursa, çevre, canlı ve cansız varlıkların etkileşimlerinin bütünü olarak anlaşılır. 2872 sayılı Çevre Kanununa göre, “Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı” içermektedir. İnsan merkezli çevre tanımı ise; insanın içinde yaşadığı ortam olarak tanımlanır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN 2015). Çevre, “bir organizmanın veya organizmalar topluluğunun yaşamı üzerinde etkili olan tüm faktörler” ve “canlıların yaşamasını ve gelişmesini sağlayan fiziksel, kimyasal ve biyolojik faktörlerin bütünü” olarak tanımlandığı görülmektedir (ÇEPEL 1996). Avrupa Komisyonu’nun çevre koruma programı hakkında 24 Mart 1972 tarihinde Avrupa Konseyi’ne sunduğu bildirimde “çevre, yaşam çerçevesini, ortamı, insanlığın yaşam koşullarını ve toplumu kendi karmaşık karşılıklı etkileşimleri çerçevesinde şekillendiren unsurların bütünü olup doğal, sosyal ve kültürel çevreyi kapsar” şeklinde tanımlanmıştır (BUDAK 2000).

2.2. Çevrenin Temel Unsurları ve Çevre Kirliliği

Çevre insan veya başka bir canlının yaşamı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır. Hava, su, toprak çevrenin fiziksel unsurlarını, insanlar, hayvanlar ve bitkiler ise çevrenin biyolojik unsurlarını oluştururlar. Bir diğer unsur ise; insanın ortak kültür mirasının bir parçası olan tarihi yapılarıdır. Çevreyi oluşturan unsurlardan yenilenebilen hava, su, toprak gibi yaşam kaynakları birincil olarak korunması gereken temel unsurlardır ve çevre sorunları ile mücadele, ilk olarak bu unsurların ele alınması ve durumlarının ortaya konulması ile başlamalıdır. Türlü insan faaliyetleri sebebiyle, her geçen gün daha da büyüyen çevresel sorunlar ortaya çıkmaktadır. Hava, su ve toprağın kirlenmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması ve tarihi çevrenin günlük çıkarlar uğruna harcanması çevresel değerlerin yitirilmesinin birer göstergesidir. Aşağıda, yaşamımız için gerekli olan ve korunması gereken fiziksel çevrenin en önemli unsurları açıklanmıştır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN 2015).

2.2.1. Hava

Hava, canlıların yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan ve dünyayı saran atmosferdir. Hava, etrafımızı saran gazların karışımıdır ve % 78,09'u nitrojen, % 20,95'i de oksijendir. Geriye kalan % 0,1'lik kısım ise argon, karbondioksit ve diğer gazlardan oluşur. İnsanoğlunun yaşamını sürdürebilmesi için oksijene ihtiyacı vardır ve oksijeni solunum yoluyla havadan alır. Hava canlılar için vazgeçilmezdir ve havanın kirlenmesi canlıların sağlığını olumsuz etkilemektedir. Giderek artan çevre sorunlarının başında gelen hava kirliliği, geleceğin dünyasını ciddi bir şekilde tehdit etmektedir. Dünya nüfusunun hızla artmasına paralel olarak, artan enerji kullanımı, endüstrinin gelişimi ve şehirleşmeyle ortaya çıkan hava kirliliği insan sağlığı ve diğer canlılar üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Hava Kalitesi İzleme İstasyonları 2017).

Birçok insan eylemi sırasında havaya çeşitli kirleticiler salınmaktadır. Salınan bu kirleticilerin miktarı havanın kendi kendini temizleme kapasitesini aşar ise bunlar havada birikerek hava kirliliği oluşur. Başka bir anlatımla; kirleticilerin havada belli ölçülerin üstüne çıkması olayına hava kirliliği denir. Günümüzde, başta bina ısıtma, ulaştırma ve sanayi olmak üzere insan eylemlerinin birçoğu sonunda

havaya çeşitli kirleticiler atılmakta ve dünyadaki nüfusu 300 binden daha kalabalık olan kentlerin, özellikle de gelişmekte olan ülkelerdeki kentlerin hemen tamamında çeşitli ağırlıkta hava kirliliği sorunu yaşanmaktadır. Bu sorunu yaşamamak için, hava kirliliğine karşı özel özen gösterilmesi, önlemler alınması gerekmektedir (AKDUR 2005).

2.2.2. Su

Dünyanın %71'nin sularla kaplı olduğu ve insan vücudunun da %75'inin sudan oluştuğu suyun önemini göstermektedir. Dünyadaki su miktarının bu denli çok olmasına karşın kullanılabilir su miktarı sınırlıdır ve bu kaynak kontrollü bir şekilde kullanılmalıdır. Su kaynağının miktar olarak yeterli olup olmaması ötesinde, pek çok kirletici maddenin belli ölçülerde suya karışması neticesinde kirlilik meydana gelmektedir. Su kirliliği, istenmeyen zararlı maddelerin, suyun niteliğini ölçülebilecek oranda bozmalarını sağlayacak miktar ve yoğunlukta suya karışma olayıdır. Tarımsal sanayi atık suları, madencilik, elektrik üretimi, gemicilik, konutlar, termik santraller, gübreler, kimyasal mücadele ilaçları, nükleer santrallerden çıkan sıcak sular ve toprak erozyonu gibi süreçler ve maddeler su kirliliğini meydana getiren başlıca kaynaklardır. Bunların hepsi doğrudan doğruya veya dolaylı olarak canlı ve cansız varlıklara zarar vermektedir. Su kirliliği konusu, bütünlük taşıyan bir bakış açısı ile ele alınmalı ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin sağlanmasında ilerleme kaydedecek çalışmalar yapılması gerekmektedir (KELEŞ, 100 Soruda Çevre, Çevre Sorunları ve Çevre Politikası 2015).

2.2.3. Toprak

“Toprak, yerkabuğunu oluşturan kayaların, uzun yıllar boyunca parçalanıp ayrışması ile oluşan gevşek yeryüzü örtüsüne verilen genel bir isimdir” (TEMA 2017). Toprağı mineral parçacıklar, organik madde, su, hava ve canlı organizmalar oluşturmuştur. Toprak oluşumu son derece yavaş bir işlem olduğundan, toprak temelde yenilenemez bir kaynak olarak kabul edilebilir.

Toprak birçok hayati fonksiyonu yerine getirir. Gıda ve diğer biokütle üretimini, depolanmasını, filtrasyonunu ve su, karbon, azot dahil birçok maddenin

dönüşümünü sağlar. Toprağın bir yaşam alanı ve gen havuzu rolü vardır, insan faaliyetleri, peyzaj ve miras için bir platform görevi yapar ve hammadde tedarikçisi olarak davranır. (European Commission 2017)

İnsan hayatı için son derece önemli olan toprak , insan etkinlikleri sonucunda, fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısı bozularak kirlenmektedir. Toprağın kirlenmesi, diğer çevre sorunlarının olduğu gibi doğanın yanlış ve hor kullanılması sonucu ortaya çıkmakta, doğal dengenin bozulması ile birlikte giderek hız kazanmaktadır. Toprak kirliliği, yanlış tarım tekniklerinin uygulanması, yanlış ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilaçlarının kullanımı, atık ve artıkları, zehirli ve tehlikeli maddelerin toprakta birikmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan daha çok ürün almak için geliştirilen yeni tarım teknikleri bazı hallerde; erozyon, tuzluluk ve yaşlık toprak kirlenmelerine yol açabilmektedir.

Toprak kaynaklarının mümkün olan en iyi şekilde korunması, kullanımı ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda, arazi ve doğal kaynaklarla ilgili planlama, uygulama, değerlendirme, kontrol, izleme ve eşgüdüm mekanizmaları güçlendirilmeli; tarım ve orman arazilerinin amaç dışı kullanımı engellenmeli; ormanlaştırma, yeniden ormanlaştırma, erozyon kontrolü ve çayır/mera ıslahı için gerekli finansman sağlanmalıdır. Toprak kirliliğinin ulusal düzeyde tespiti için envanter çalışması oluşturulmalı, belirlenen alanların kayıt edilmesi, izlenmesi ve iyileştirme çalışmaları yapılması gerekmektedir. (KARACA ve TURGAY 2012).

2.3. Çevre Sorunları

Günümüzde yaşanan çevre sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik, bilim adamları tarafından yapılan çok çeşitli çalışmalar ve çözüm önerileri bulunmaktadır. Dünyamızı tehdit eden çevre sorunlarının başlıcaları aşağıda yer almaktadır.

2.3.1 Küresel Isınma ve İklim Değişiklikleri

İnsan faaliyetleri sonucunda atmosfere salınan karbondioksit, su buharı, metan gibi bazı gazların sebep olduğu sera etkisi sonucunda, dünyadaki ortalama

sıcaklığın artmasına küresel ısınma denir. Dünya üzerine yansıyan ışınlar atmosferde bulunan gazlar tarafından tutulur ve dünya bu şekilde ısınır. Işınların bu gazlar tarafından tutulmasına sera etkisi denir. Atmosferde bu gazların miktarının artması yerkürede ısınmayı büyük oranda artırır.

Atmosferdeki sera gazlarının oranı, 1750’li yıllarda başlayan sanayi devrimi sonrasında artmaya başlamıştır ve Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli’ne (IPCC) göre karbondioksit oranı yüzde 40’tan fazla artarak 2014’te 400 ppm’in üzerine çıkmıştır. Bunun birinci nedeni fosil yakıt (kömür, petrol, doğal gaz) kullanımı, ikinci nedeni ise arazi kullanımından (ormansızlaşma, tarım, vb.) kaynaklanan emisyonlardır. IPCC, insan faaliyetlerinin atmosferde yarattığı etkinin sonucunda küresel ortalama sıcaklıklarda artış yaşandığını ortaya koymuştur. İklim sisteminin bütününde küresel ısınmaya bağlı değişiklikler yaşanmaktadır. Kara ve deniz sıcaklıkları artarken, kar örtüsü ve buzullar küçülmekte, deniz seviyeleri yükselmekte ve yağış düzenleri değişmektedir. İklimler değişirken dünyanın binlerce yıldır süregelen dengesi bozulmaktadır (ERİNÇ ve VOYVODA 2015).

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi’nde iklim değişikliği “karşılaştırılabilir bir zaman döneminde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik” biçiminde tanımlanmaktadır.

İklim değişikliği, sosyal ve ekonomik kaynakları, doğal afet, biyolojik çeşitlilik, ekosistem hizmetleri ve halk sağlığı gibi birçok alanı etkilemektedir. Bu çerçevede, su sıkıntısının yaşanması veya sellerin meydana gelmesi, deniz seviyesinin yükselmesi kıyı bölgelerinin özellikle deltaların zarar görmesi, sıcaklık artışı ile çölleşmenin artması, yaz aylarında yağış miktarının azalması, tarımda su tüketiminin giderek artması, yüzey sularının kaybedilmesi, su, toprak gibi doğal kaynaklara dayanan tarımsal yapı ve ürün deseninin etkilenmesi, artan sıcaklıklar nedeniyle bitkisel üretim dönemlerinin değişmesine bağlı olarak gıda güvenliğinin olumsuz etkilenmesi, hassas ekosistemlerin ve türlerin yok olması, orman yangınlarının sıklığı ve kar yağış ve erime dönemlerinin değişimi nedeniyle doğal afetlerin artması, doğaya dayalı tarım ve hayvancılık gibi sektörlerde çalışan

kesimlerin geçim kaynaklarının tehdit altına girmesi ve buna bağlı olarak kırsaldan kente göçün artması, suyun sanayide yoğun olarak kullanılması sebebiyle, sanayi sektörü ve dolayısı ile ekonomik kalkınma sürecinin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir (<http://cevreonline.com/>, Erişim tarihi: 28/03/2015).

Birçok uluslararası kuruluş ve anlaşmalar ile İklim değişikliği ve küresel ısınmayla mücadele konusunda uzun yıllardır adımlar atmakta ve uğraşmaktadırlar.

2.3.2. Ozon Tabakasının İncelmesi

Ozon, 3 oksijen atomunun kovalent bağ ile birleşmesinden oluşan bir gazdır. Ozon, atmosfer tabakaları arasında en yoğun olarak troposfer ve stratosfer tabakaları olmak üzere iki ayrı tabakada, ayrı şekilde bulunmaktadır. Ozon tabakası dünyamız üzerinde; koruyucu ve düzenleyici olarak iki ayrı işleve sahip bir katmandır. Bu tabaka güneşten gelen zararlı ultraviyole ışınlarının (UV-B, UV-C) dünyaya ulaşmasını engellemektedir. Dolayısıyla koruyucu bir filtre görevi yapmaktadır. Düzenleyici olarak da dünyanın genel iklimi üzerinde faydası vardır. Morötesi ışınların soğurulması sıcaklığı düşürmekte ve ısının düzenlenmesine yardımcı olmaktadır. Ancak son yıllarda insanların çeşitli faaliyetleri sonucu troposferik ozonda bir artış olurken stratosferik ozonda bir azalma gözlenmektedir.

Bu azalma günlük yaşamın bir parçası olan ve içerisinde ozon'u parçalayan klor, brom gibi zararlı kimyasalları bulunduran buzdolapları, klimalar, deodorant ve sanayide temizleyici olarak kullanılan kimyasal çözücülerin, insanlar tarafından kullanıldıkça, atmosfere kloroflorokarbon (CFCs) ve bunların türev maddeleri salıverilmesinden kaynaklanmaktadır. Yine fabrikalardan, otomobil ve ozon seviyesinde uçan süpersonik uçak eksozlarından, gübre ve ilaç sanayi tesislerinden atmosfere verilen, karbondioksit, metan ve azot bileşikleri gibi gazlar da ozonun azalmasına neden olan gazlardır. Bu zararlı gazlar ve klor bileşikleri atmosferdeki dikey faaliyetlerle ozon tabakasına kadar ulaşabilmektedir. Burada ultraviyole radyasyonun da sayesinde ozon molekülü (O₃) kolayca parçalanarak, oksijen molekülü (O₂) ve oksijen atomuna (O) dönüştürmektedir. Bunun sonucunda ozonosfer, ozon yoğunluğundaki azalma, nedeniyle güneşin tehlikeli ışınlarına karşı olan süzgeç görevini yerine getirememektedir. Ozon

yeryüzündeki bütün canlılar için son derece önemli bir gazdır. Çünkü yaşam için çok zararlı olan, çok kısa dalgalı güneş ışınlarını (morötesi) süzerek büyük bir kısmını tutmakta ve yeryüzündeki canlılara optimum düzeyde göndermektedir. Ozondaki incelmanın tehlikeli boyutlara ulaşması halinde neden olabileceği zararlar bugün de hissedilebilen aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Canlıların hücrelerinde bulunan kalıtım maddeleri (DNA) tahrip olur. Tüm canlıların bağışıklık sistemi bozulur. Deri kanseri ve bazı göz hastalıklarında artışlar görülür. Bitki ve hayvan yaşamı üzerindeki olumsuz etkileri sonucu biyolojik çeşitlilikte azalmalar, denizel ve karasal ekosistemlerde bozulmalar olur. Atmosferin sera etkisi artacağından küresel sıcaklıkta artış görülebilir (<https://genelkimya100.wordpress.com>, Erişim tarihi: 30/03/2017).

2.3.3. Toprak ve Su Kaynaklarının Azalması

Canlıların yaşam alanının tabanını oluşturan ve en önemli doğal kaynaklardan biri olan toprak temel çevre öğelerinden biridir. Tarım, sanayi, yerleşmenin vazgeçilmez birer parçası olan toprağın, birçok yanlış kullanımdan dolayı yapısı bozulmakta ve miktarı azalmaktadır. Toprakların azalması ve yok edilmesinin sebeplerinin başında toprak erozyonu gelmektedir. Ülkemizde tarım arazilerinde erozyonla kaybedilen toprak miktarı yılda 500 milyon tondur. Ülkemizde erozyonla meydana gelen toprak kayıplarının bu derece çok olmasının nedenleri arazi yapısının eğimli, toprakların yorgun olması, bitki örtüsünün tahrip edilmesi ve iklim koşullarının erozyon için elverişli olması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yanlış arazi kullanımı, hatalı tarım tekniği gibi insandan kaynaklanan faktörler de bu toprak kayıplarında oldukça etkilidir.

Toprak kayıplarını önlemek için başlıca yapılması gerekenler ise; bitki örtüsünün korunması, meraların niteliklerinin iyileştirilmesi, arazi yetenek sınıflarına göre topraktan yararlanılması, her türlü hatalı tarım tekniğinden (hatalı toprak işleme, ekim nöbeti uygulamama, vb.) kaçınılması sayılabilir. Bu koruyucu önlemler yanında, erozyonla mücadele için teknik ve biyolojik uygulamalar yapılmalıdır.

Bir diğ er yaşamsal kaynak olan su, insanın hayatta kalması ve sağlıklı yaşaması için zorunludur ve ekonominin birçok sektörü için önemlidir. Dünya su rezervinin yaklaşık % 2,6'sının tatlı sulardan oluştuğ u bildirilmektedir. Bunun çok büyük bir kısmı da kutup bölgelerinde buzullar halinde bulunmaktadır. Tatlı suların az bir bölümü ise atmosferde buhar, yer kabuğ unda yüzey ve yeraltı suyu şeklindedir yer almaktadır. Ancak kaynaklar, yer ve zaman olarak düzensiz bir şekilde dağılmıştır ve insanoğ lunun faaliyetleri nedeniyle baskı altındadır. Su kaynakları ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmakta ve tümüne esasen insan faaliyetleri neden olmaktadır. Bunların içerisinde çevre kirliliğ i, iklim değ iş imi, kentsel büyüme ve ormanların yok edilmesi gibi kırsal değ iş imler bulunmaktadır. Su kaynaklarının azalması, insan faaliyetlerine bağı lı baskıları içeren birçok etken nedeniyle çözümlenmesi gereken bir sorundur (The United Nations World Water Development Report-2, 2006).

2.3.4. Biyolojik Çeşitliliğ in Azalması

Çevre ve Şehircilik Bilim ve Mevzuat Terimleri Sözlüğüne göre biyolojik çeşitlilik; "Organizmaların çeşitlerinin alan ya da hacim birimi başına sayısı, belli bir zamanda belli bir yerdeki türlerin bileşimidir." Dünyadaki canlıların tümü biyolojik çeşitliliğ i oluşturur ve insan hayatının devam edebilmesi için bu çeşitliliğ e ihtiyaç vardır.

İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılamasında vazgeçilmez bir yeri olan canlı kaynakların temeli biyolojik çeşitliliğ itir. Gıda ve tarım için önem taşıyan ve giderek azalan canlı kaynaklar, bir ülkenin sahip olabileceğ i en önemli hazinedir. Dünyanın sahip olduğ u biyolojik çeşitlilik hızla tahrip edilmekte ve yok olmaktadır. Bunun sonucu olarak yakın gelecekte insanoğ lunun ciddi bir gıda ve su sorunu ile karşı karşıya kalacağı bilimsel gerçeklerle ortaya konulmaktadır. Küresel ölçekte, ülkelerin sahip olduğ u biyolojik çeşitlilik, özellikle genetik kaynaklar anlamında büyük bir güç ve fırsat kazandırmaktadır. Dünya'da biyolojik çeşitliliğ i azaltan, olumsuz yönde etkileyen nedenlerin başında doğrudan veya dolaylı olarak diğ er sorunlarda da olduğ u gibi insan faktörü rol oynamaktadır (Biyolojik Çeşitliliğ i İzleme ve Değ erlendirme Raporu 2012).

Hızla artan dünya nüfusuna bağlı olarak tüketimin de artması günümüzde biyo çeşitliliği daha fazla tehdit eder hale gelmiştir. Doğal alanlar üzerindeki madencilik faaliyetleri, tarımsal faaliyetler, şehirleşme ve buna paralel olarak artan enerji ihtiyacı çok kısa süreler içerisinde hızlı yıkımlara ve yok oluşlara neden olmaktadır. İnsan kaynaklı bu süreç tersine çevrilmedikçe birçok mikroorganizma, mantar, bitki ve hayvan türü yok olacak, türlerin yok olması ve bozulan ekosistemler insanın temiz suya, havaya ve sağlıklı gıdaya erişimini de olumsuz yönde etkileyecektir (RICHARD ve DÖNMEZ 2012).

2.4. Çevre Sorunlarının Kaynakları

2.4.1. Hızlı Nüfus Artışı

Nüfusun sayısal büyümesine nüfus artışı denir. İnsanlık tarihi boyunca dünya nüfusu artmıştır ve artış oranı başlangıçta yavaş iken son bir kaç yüzyılda katlanarak artmaya devam etmektedir. Sanayi devrimiyle birlikte tıp alanında ilerlemelerin sonucunda ölüm oranlarının azalması ve yaşamda kalma sürelerinin uzaması, beslenme ve sağlık koşullarında düzelmeler nüfustaki artışta büyük ölçüde etkili olmuştur (<http://www.sabah.com.tr/egitim/2017/01/19/turkiyede-nufus-artisinin-getirdigi-sorunlar-nelerdir>, Erişim tarihi: 20/03/2017).

Dünya nüfusunun belirgin artışı 20.yy'nin ikinci yarısında gerçekleşmeye başlamıştır. Günümüzdeki temel sorun ise özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek bir artış oranıdır. Miladi yılların başında 300 milyon olan nüfus, 1650'de bir kat artarak 600 milyon, 1950 yılında 2,5 milyar olmuştur. 1950 yılından bu yana dünya nüfusu, nüfus yoğunluğu ve nüfus artış oranı aşağıdaki tabloda verilmiştir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

Tablo 1: Dünya Nüfusu, Nüfus Yoğunluğu ve Nüfus Artış Hızı

Yıl	Nüfus (bin)	Nüfus Yoğunluğu	Dönem	Nüfus Artış Oranı
1950	2 525 149	19,4	1950-1955	1,77
1955	2 758 315	21,2	1955-1960	1,80
1960	3 018 344	23,2	1960-1965	1,92
1965	3 322 495	25,5	1965-1970	2,06
1970	3 682 488	28,3	1970-1975	1,96
1975	4 061 399	31,2	1975-1980	1,78
1980	4 439 632	34,1	1980-1985	1,78
1985	4 852 541	37,3	1985-1990	1,80
1990	5 309 668	40,8	1990-1995	1,54
1995	5 735 123	44,1	1995-2000	1,32
2000	6 126 622	47,1	2000-2005	1,24
2005	6 519 636	50,1	2005-2010	1,22
2010	6 929 725	53,3	2010-2015	1,18
2015	7 349 472	56,5		

Kaynak: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015) Prospects; The 2015 Revision, New York, United Nations.

Tablo 1 incelendiğinde 1950 yılından günümüze kadar, nüfusun yaklaşık 3 kat artarak 2.5 milyardan 7.3 milyara yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde nüfus yoğunluğunun da yaklaşık 2.5 kat arttığı görülmektedir. Bu dönemde nüfus artış oranının ise gittikçe azalan bir seyir izlediği tablodan anlaşılmaktadır. Hızlı nüfus artışı, üretim ve tüketim etkinliklerindeki artışla birlikte, doğal çevre üzerindeki baskıları ve kirlenmeyi artırıcı bir unsurdur. Diğer yandan da belirli ekonomik

unsurların etkisiyle artan nüfusun belirli alanlarda yoğunlaşması da dolaylı olarak çevre kirlenmesinin etkilerinin daha da artması sonucunu doğurmaktadır.

Bir ülkede nüfus artış hızı ne kadar yüksek olursa kalkınma hızı o derece azalır ve bazı sorunlar baş göstermeye başlar. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır (<http://www.sabah.com.tr/egitim/2017/01/19/turkiyede-nufus-artisinin-getirdigi-sorunlar-nelerdir>, Erişim tarihi: 20/03/2017):

- Kişi başına düşen ulusal gelir payı azalır.
- Ulusal gelirin büyük bölümünün artan nüfus tarafından tüketilmesine bağlı olarak ekonomik kalkınma hızı yavaşlar.
- Artan nüfusu beslemek için toprağın aşırı kullanılması toprak erozyonunu hızlandırır. Çeşitli çevre sorunları ortaya çıkar.
- Ekonomik bağımlılık oranı yükselir.
- Yetersiz beslenme sorunu ortaya çıkar.
- Kırsal kesimden kentlere doğru olan göçler yoğunluk kazanır.
- Kırsal alanlarda ve kentlerde işsizlik ve geçim sıkıntısı başlar.
- Çarpık kentleşme görülür.

2.4.2. Plansız Sanayileşme

Teknolojik gelişmeye dayalı olarak hızla gelişen sanayileşme insanoğluna önemli olanaklar sunmakla birlikte, çevrenin kirlenmesi, doğal kaynakların bazı durumlarda geriye dönülemez bir biçimde kirlenmesi ve tüketilmesi gibi istenmeyen sonuçlar da yaratmaktadır. Ancak bu saptama sanayileşmenin insanlık açısından istenmeyen bir gelişme olduğu anlamına gelmemektedir. Kaynakların uzun vadeli ve çok boyutlu değerlendirmeden uzak bir çabayla yok edilmesi, tüketim toplumları yaratan ekonomik sistemlerin geliştirilmesi, nükleer silah üretimi benimsenen teknolojinin canlı türlerini tüketen özelliklere sahip yan ürünlerinin olası tehlikelerine ilişkin duyarsızlık, tarım topraklarının hızla azalması, kentlere yığılma,

ve nüfus problemleri gibi etmenler, çevre sorunlarının giderek büyümesine neden olmuştur (TÜRKÜM 1998).

Çevre kirliliğinin özünde mikro ekonomik açıdan üretim-tüketim; makro ekonomik açıdan ise büyüme kalkınma ilişkileri yatmaktadır. Bu ilişki iki temele dayanmaktadır. İlk ilişki ekonomik büyüme ve sanayileşmeyle birlikte doğal kaynakların üretimde girdi olarak kullanılmasıyla ortaya çıkarken ikinci ilişki üretim artışıyla artan enerji kullanımının çevreye zararlı emisyon ve atık bırakımını hızlandırmasıyla oluşmaktadır. Ülkelerin kısa dönemli ekonomik getiri sağlama düşünceleri çevre kalitesine daha az önem verilmesine neden olmuş ve bu durum, ekonomik amaçlar için ekolojik sistemin tahrip edilmesi sonucunu doğurmuştur.

1970'lerde yaşanan petrol krizlerinden sonra, sanayileşmiş ülkelerin çoğunun gaz ya da sıvı yakıt yerine daha ucuz olan kömür kaynaklarını kullanmaya başlamaları, hava kirliliği oluşturan gazların artışına neden olmuştur. Hızlı sanayileşmeye bağlı olarak artan enerji gereksiniminin karşılanmasında fosil yakıtların ağırlıklı olarak kullanılması CO₂ salınımlarını da artırmaktadır. (KARACA 2011)

2.4.3. Sağlıksız Kentleşme

1800'de dünya nüfusunun yalnızca yüzde 2'si kentsel alanlarda yaşarken, dünyadaki kentsel nüfus 200 yılda yüzde 2'den yüzde 50'ye yükselmiştir. Kentlere olan göçlerin sebebi, kırsal nüfusların kent alanlarının sunduğu avantajlara ulaşma arzusundan kaynaklanmaktadır. Kentlerin sunduğu eğitim, sağlık, ulaşım ve eğlence gibi hizmetlerin daha kolay ve çabuk ulaşılabilirliği cazip gelmekte bu da beraberinde artan taleplerle ve ihtiyaçlarla daha çok tüketimi getirmektedir. Kentlerde yaşayan insanlar kırsal alan sakinlerine göre çok farklı tüketim düzenlerine sahiptir. Örneğin şehir nüfusu, kırsal nüfustan çok daha fazla yiyecek, enerji ve dayanıklı mal tüketmektedir (TORREY 2004).

Kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte bazı sorunlarda çoğalmaya başlamıştır. Bunların başında konut yetersizliği, işsizlik, gelir farklılaşması, güvenlik, trafik yoğunluğu ve en önemlisi çevre kirliliği gelmektedir. Sağlıksız kentleşme çevreye

önemli ölçüde tahrip etmektedir. Aşırı doğal kaynak çıkarımı ve kullanımı, atıklardan çıkan zehirli gazların iklim değişikliği üzerine etkisi, endüstriyel gazlar, araçlar ve enerji üretiminin hava kirliliğine sebebiyet vermesi sıralanabilecek birçok örnekten sadece birkaçıdır. Hızlı ve düzensiz kentleşme nedeniyle, dünyada pek çok verimli tarım alanları yerleşim alanlarına dönüştürülmüş, doğal, tarihi ve turistik alanlar yok edilmiştir. Hızlı ve düzensiz şekilde ortaya çıkan bu yerleşim alanlarına yeterli altyapı hizmeti götürülememiş ve bunun sonucunda da çarpık ve sağlıklı kentleşme ortaya çıkmıştır.

Özetle kentleşme, çevre kirlenmesi olarak adlandırılan ve ekolojik dengenin bozulmasına neden olan unsurları doğrudan etkilemektedir. Ancak bu etkileşimde sağlıklı olan kentleşme değil, bu olgunun yol açtığı yersiz ve aşırı tüketim nedeniyle ortaya çıkan sosyal zararlardır (SARIÇOBAN 2011).

2.4.4. Yoksulluk

Dünya Bankası yoksulluğun geleneksel tanımını yaparak; “Yoksulluk, maddi nitelikteki mahrumiyetler nedeniyle kaynaklara ve üretim faktörlerine erişememek ve asgari bir yaşam düzeyini sürdürecekt gelirden yoksun olmak halidir” demektedir. İyi beslenmeyen toplumlardan doğal kaynakları koruma ve geliştirme gibi fedakârlıklar beklenemez. İşsiz bir insan için çalıştığı fabrikanın havayı, suyu ve toprağı kirletmesi önem arz etmez. Bu ülkelerde çevre problemlerinin çözülmesi için öncelikle yoksulluğun azaltılması gerekmektedir (GÜNEY 2004). Yoksulluk, insanların çevreye bağımlılığını arttırmakta ve zorunlu olarak insanları aşırı ölçüde doğal kaynak kullanımına yöneltmektedir. Yoksulluk hızlı nüfus artışı ile birleşmesi halinde pek çok gelişmekte ya da az gelişmiş ülkede olduğu gibi çevreye verilen zarar daha da artmaktadır. Ancak yoksulluğun çevreye verdiği zarar ile sanayileşmenin çevreye verdiği zarar ile kıyaslandığında, daha dar bir alanı etkilediğini (en azından kısa dönemde) söylemek mümkündür (AKTAN 2017). Sanayileşmenin çevreye verdiği zarar, çok daha geniş boyutlu olup etkisi bütün dünyaya yayılmaktadır. Küresel kamu malı niteliğine sahip çevre, bu yüzyılın önemli sorunlarından birisinin de yoksulluk olduğunun kabul edilmesini sağlamıştır.

Yoksulluk, insanların tercihlerinde birinci sıraya ekonomik kalkınmayı koymalarına neden olmakta ve bu nedenle insanlar çevreye daha az duyarlı hale gelmektedir. Çevreye zarar vermemek adına üretimden vazgeçmek mi yoksa ne olursa olsun kalkınmak ve bu konuda çevreyi göz ardı etmek mi şeklinde ortaya çıkan bu kısır döngüden kurtulmak için çevreye duyarlı kalkınmaya ihtiyaç vardır. Ayrıca, çevreye duyarsız üretimin artması üretimden vazgeçme konusunu gündeme getirmekte bu da yoksulluğu tetiklemektedir. Uzun sürmeyen bu süreç yeniden çevreye duyarsız üretim yöntemlerinin kullanılmasına yol açmakta, kirlilik artmakta ve bu kısır döngü devam etmektedir (TOPRAK 2006).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVRE POLİTİKASI KAVRAMI VE ÇEVRE POLİTİKASI ARAÇLARI

Çevre politikaları, çevreyi güvence altına almak, insanların üretim ve tüketim faaliyetlerinden kaynaklanan zararları ortadan kaldırmak ve çevresel değerleri sürdürmek amacıyla alınması gereken önlemler ve bu önlemlerin getirdiği maliyetlerin nasıl paylaşılacağı ile ilgili yöntemleri kapsamaktadır (MUTLU 2006).

Çevre politikalarında öncelikli olan, neyin nasıl uygulanacağını tespit etmektir. İlk aşamada toplumun çevreye vermekte olduğu değere, çevrenin ihtiyacına ve hatta toplumun çevre bilincine göre politika belirlenir. İkinci aşamada ise, türlü düzenleme yöntemlerinin incelenmesi, karşılaştırılması ve aralarından en uygun görülenlerin seçilmesi gelir. Son aşamada yapılması gereken, belirlenen politikaların karar mekanizması içinde uygulanmasının sağlanmasıdır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

Bu bölümde çevre politikası kavramı detaylarıyla incelenecektir. Öncelikle çevre politikasının tanımı yapılacak, sonrasında sırasıyla çevre politikasının hedeflerinden ve ilkelerinden bahsedilecektir. Son olarak ise çevre politikasının idari araçlarına değinilecektir.

3.1. Çevre Politikasının Tanımı

Çevre politikası, üretim sürecinde yöntem ve kalite yanında, kamu sağlığı ve çevresel kaynakların korunması anlamına gelen çevre kalitesiyle ilişkili siyasal, yönetsel kararlar bütünü olarak tanımlanabilir (AKTAŞ 2013).

Çevre politikası; bir ülkenin çevre konusundaki tercih ve hedeflerini, ulaşmak istediği amaçları ve çevre sorunlarının çözümü için geleceğe yönelik olarak alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen ilkelerin bütünü şeklinde ifade edilmektedir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015). Başka bir tanımda ise, insanın kendi sağlığını ve insanlığa yakışan bir yaşam için ihtiyaç duyduğu bir çevreyi güvence altına almak, toprağı, havayı ve suyu, bitki ve hayvan dünyasını insan faaliyetlerinin

yol açtığı hasarları ya da zararları ortadan kaldırmak için alınması gereken tüm tedbirler olarak ifade edilmiştir (BUDAK 2000). Bir diğer tanımda da; çevre politikası, insana yakışan sağlıklı bir yaşam için ihtiyaç duyulan çevreyi güvence altına almak, yaşam için gerekli olan toprak, hava ve suya zarar gelmesini engellemek, bitki ve hayvan dünyasını insan faaliyetlerinin zararlı etkilerinden korumak, çeşitli faaliyetler sonucu çevrede meydana gelen olumsuzlukları ortadan kaldırmak için alınması gereken bütün tedbirleri almaktır (KARABULUT, 2004).

3.2. Çevre Politikasının Hedefleri

20. yüzyılla birlikte doğal kaynakların tükenme tehlikesi ile karşı karşıya kalması ve kendini yenileyememesi çevre politikasını ön plana çıkarmıştır (ARAT ve TÜRKEŞ 2002). Her ülke kendi çevre politikasını yaparken farklı hedefler belirlemiştir. Farklı hedefler belirlenmiş olsa da bireylere sağlıklı bir çevre sağlamayı bütün ülkeler ortak hedef olarak benimsemişlerdir. Yapılan çevre politikaları ile uluslararası düzeyde önlemlerin alınması gerekmektedir. Çünkü çevre ancak herkesin çabası ile korunabilmektedir.

Çevre politikalarının belirlediği birçok hedef vardır. Fakat bu hedeflerin içinde çevre politikasını ayakta tutan büyük bir öneme sahip üç temel hedef vardır. Bu temel hedefler; insanların huzur içinde yaşayacakları sağlıklı çevreyi güvence altına almak, hava, su, toprak, bitki ve hayvan âlemini insan faaliyetlerinin zararlı etkilerinden korumak ve bu zararları ve bu zararların bıraktığı hasarları ortadan kaldırmak olarak sıralanmaktadır (BUDAK 2000).

Çevre politikası çevre korumaya yönelik olan tek politika alanı değildir. Diğer politikalar da kendi alanlarında yapacakları projeleri uygularken çevreyi göz önüne alarak hareket ederler ve çevre için hedef belirlerler. Bu hedefler ise;

- Eko-sistemlerin bir bütün olarak korunması,
- Doğal kaynaklar olan hava, su ve toprağın korunması,
- Yabani halde yaşayan hayvan ve bitki türlerinin korunması,
- İklim değişikliklerinin zararlı etkilerinden korunmasıdır.

Çevre politikasının odaklandığı temel hedeflere bakıldığında çevreyi tehdit eden unsurları ortadan kaldırmanın birincil bir hedef olduğu görülmektedir. Doğal çevrenin sürdürülebilirliğini sağlamak üzere insan faaliyetlerinin zararlı etkilerini ortadan kaldırmak, çevrenin kalitesini yükseltmek ve buna uygun bir ekonomik sistemin oluşturulmasını sağlamak ise çevre politikasının diğer hedeflerini oluşturmaktadır (DAĞDEMİR 2003).

Bu ortak hedeflerden birincisi, bireylerin sağlıklı bir çevrede yaşamalarının sağlanması; ikincisi, toplumun sahip olduğu çevre değerlerinin korunması ve geliştirilmesi; üçüncüsü ise, çevre politikalarının uygulanmasının gerekli kıldığı yükün paylaşılmasında toplumsal adalet ilkelerine uygunluğun sağlanmasıdır (KIRIMHAN 1995).

3.3 Çevre Politikasının İlkeleri

Ülkeler tarafından çevre politikası için belirlenen farklı hedeflerin yanında uluslararası işbirliğini arttıran ve çevre politikalarının kurumsallaşmasına katkı sağlayan ortak ilkeler de oluşturulmuştur. Bu ilkeler, çevre politikası için yapılan plan ve programlarda hukuki düzenlemelere yansıtılmıştır. Aynı ilkelerin, çevre hakkında düzenleme yapma özelliğinin yanında devletin bütün organları için yönlendirici olma özelliği de vardır. Ayrıca çevre ile ilgilenen örgütler ve bireyler bu ilkelerden hareketle alınan idari ya da yargı kararlarını sorgulayabilmektedir. Bu ilkeler değişen şartlara ve gelişmelere uyum göstermektedirler (TURGUT 2012).

Çevreyi korumaya yönelik oluşturulacak politikalarda karar alıcılara yol gösterici olan ve politikaların özünü oluşturan bu ilkeleri Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi, Kirleten Öder İlkesi, İhtiyat İlkesi, Önleme İlkesi ve İşbirliği İlkesi olarak beş başlık altında inceleyebiliriz.

3.3.1. Kirleten Öder İlkesi

Kirliliğin üstesinden gelmenin bedelini kirleticinin karşılaması gerektiğini savunan ilkedir. (TOPTANCI 2012). Kirleten öder ilkesi çevreye verilen zararların giderilmesi için alınan önlemlerin maliyetine çevreyi kirletenin katlanmasını ifade

eder. Bu prensibe göre çevreyi kirletenler, çevrenin kabul edilebilir bir durumda kalmasını sağlamak amacıyla kamu otoritesi tarafından karar verilen kirlilik koruma, kontrol ve giderme tedbirlerinin toplam maliyetlerini karşılamalıdır. Başka bir deyişle, bu tedbirlerin maliyeti, üretimi veya tüketimi sırasında kirliliğe sebep olan mal ve hizmetlerin maliyetine eklenmelidir. Kısacası bu ilke, üretim maliyetlerinin yanına çevresel maliyetlerin de dâhil edilmesi gerektiğini savunmaktadır (BARDE 1994).

1970'lerin başında, çevre sorunları uluslararası platformda tartışılmaya başlanmıştır. Sorunlar için hedefler koyulmuş, ilkeler belirlenmiş, çeşitli çözümler aranmıştır. Bu dönemde Kirleten öder ilkesi OECD tarafından gündeme getirilmiş, çeşitli toplantılarda alınan kararlarda da yer alarak yaygınlık kazanmıştır. Temel amaç ise ülkeler arasında koordinasyon sağlamak ve çevrenin korunması konusunda farklı politikalar uygulayarak oluşabilecek rekabet avantajlarını ve ticaret akımlarındaki sapmaları minimuma indirmektir (ULUCAK 2013).

Kirleten öder ilkesinin hayata geçirilmesine yönelik yöntemler temelde müdahaleci yöntemler ve piyasa yöntemleri olarak iki gruba ayrılmaktadır. Ayrımın hareket noktası kirlilikle mücadelede temel fonksiyonun ilkinde devlette; ikincisinde ise piyasada olmasıdır. Müdahaleci yöntemde kullanılan uygulamaların en önemlileri, kirlilik ücretleri, (vergi dışı kirlilik ücretleri ve çevre vergileri), ortak tazmin fonları ve kirlilik sigortasıdır. Piyasa yönteminde kullanılan uygulamalar ise mülkiyet hakları ve alınıp satılır paylar-emisyon ticareti yöntemleridir (TURGUT 2012).

3.3.2. İhtiyat İlkesi

Kirleten öder ilkesinin temelinde yatan ekonomik yaklaşıma karşılık ihtiyat ilkesinde daha çok hukuki bir yaklaşım söz konusudur. İhtiyat ilkesi, çevre sorunları yaratacak durumları önceden görüp, olası zararları önlemeyi ve ekosistemleri uzun dönemde korumayı hedeflemektedir (MUTLU, 2006).

İhtiyat ilkesi kavramı, belli bir faaliyetin ya da eylemin insan sağlığı ya da çevre açısından olumsuz ve/veya zararlı sonuçlar doğurabileceği yönünde güçlü bir

şüphe varsa bilimsel bir kanıtın ortaya çıkmasını beklemeden önlem alınması şeklinde tanımlanmaktadır.

İhtiyat ilkesi, bir faaliyetin çevre açısından olumsuz neticeler doğuracağı hususunda ciddi bir şüphenin var olması halinde bilimsel bir kanıtın ortaya çıkışı beklenmeden önleyici tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. İhtiyat ilkesi önceden görülemeyen aksiliklere karşı bir yatırım ya da sigorta rolüne sahip olduğu gibi, şimdiki kaynakların korunmasını gelecek kuşaklar adına da olsa sağlayarak ekolojik yaklaşımı dikkate almış olmaktadır. İhtiyat ilkesinin ortaya çıkmasındaki en önemli etken bilimsel belirsizliktir. Elde kesin bir delil bulunmadığından dolayı çevreye zararlı olduğu ispatlanana kadar bir faaliyetin zararsız olduğunu kabul etmek, çevrenin korunması hususunda alınması gereken tedbirler bakımından ciddi bir engel teşkil edecektir. Zira bir faaliyetin veya maddenin çevreye zararlı olduğunun ispatlanmasından sonra tedbir alınması, bu konuda geç kalınmış olması sonucunu doğurabilecektir. İhtiyat ilkesi, bilimsel belirsizliğin ihtiyat ile risk arasında bir tercih yapılmasını gerektirdiği hallerde devreye girmekte, bilimsel belirsizliğin getirdiği riskin yüksek olduğu ve zarar tehdidinin giderilmez olduğu durumlarda, çevresel değerlere öncelik tanınarak çevresel riski oluşturan faaliyetlere söz konusu zarar ortaya çıkmadan önce engel olunmasını amaçlamaktadır. İhtiyat ilkesi bu bağlamda, bilimsel belirsizlik olgusunun çevreyi korumak için girişimlerde bulunmamanın bir gerekçesi olarak kullanılmasının önüne geçmeyi amaçlamaktadır (TURGUT 2012).

İhtiyat ilkesinde asıl önemli konu, ortaya çıkan zararlı etkilerle mücadele etmek değil zarar veren nedenlerin ortaya çıkmasını engellemektir. Yani zararlı etkilerden korunma yerine zararlı etkilerin önlenmesi anlayışı ön plandadır. Çünkü olası riskin gerçekleşmesi halinde, yaratacağı yıkımın onarımı daha zor olacak hatta bazen mümkün olmayacaktır.

3.3.3.Önleme İlkesi

Önleme ilkesi, çevreye zarar vermeyi önleme veya zarara neden olan faaliyetleri azaltma, sınırlama veya kontrol altında tutma yükümlülüğünü içerir. Bu yükümlülük bazen ‘önleyici hareket ilkesi’ veya ‘önleyici ilke’ olarak da anılır (SANDS 2003).

Önleme ilkesinin asıl amacı çevresel zararı en aza indirmektir. Önleme ilkesi diğer tüm ilkelerin amacına yönelik olduğu için kapsayıcıdır ve diğer tüm ilkelerin amacı önleme ilkesini gerçekleştirmeye yöneliktir. Bu kadar önemli olmasında, kirliliğin beraberinde getirdiği sonuçların giderilememesi veya giderilmesinin çok zor olması yatar. Önleyici ilkenin etkinliği, insan davranışlarının her aşamasında uygulanıyor olmasına bağlıdır. Erken alınan önlemler sayesinde meydana gelebilecek olumsuz faaliyetlerin önüne geçilebilir.

Kısacası, önleme ilkesi çevre zararlarını gidermek, dün yapılan yatırımların olumsuz sonuçlarını bugün görmek ve yarın da bu olumsuzlukları gidermeyi amaçlamaktadır (MENĞİ 1998).

3.3.4 İşbirliği İlkesi

İşbirliği ilkesi, çevre sorunlarını çözerken devletin, yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının, diğer bütün özel işletme ve vatandaşların ortak hareket etmelerini anlatmaktadır. Bunun sağlanması için, karar alma süreçlerine en erken aşamada dahil olunması önem arz etmekte olup mümkün olan en erken aşamada bilgi akışının sağlanması daha etkin bir çevre politikasının yürütülmesine katkıda bulunabilir (BUDAK 2000).

İşbirliği karşılıklı görüş alışverişi, bilgi, belge, teknolojinin paylaşılması kısaca dayanışma sağlanması ve bunun için ortak çaba gösterilmesi anlamına gelmektedir. Ortak çaba hem çevre ile ilgili politika, plan, programların ve hukuk kurallarının oluşturulmasında hem bunların uygulanmasında, hem de ortaya çıkan uyumsuzlukların çözüme kavuşturulmasında gereklidir. Bu gerekliliği doğuran neden ise çevre sorunsalındaki evrensellik, çok yönlülük ve karmaşıklık ile disiplinler arası niteliktir (Çevre ve Denetim Raporu, 2013).

3.3.5.Sürdürülebilir Kalkınma İlkesi

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevre ve kalkınma ilişkilerinin değerlendirilmesinde temel yaklaşım olmakla birlikte özellikle gelişmiş ülkelerde kavramın temeli ve strateji geliştirilmesi yönünde yoğun çalışmalar yapılmaktadır.

Çevre sorunlarına bakışı sadece kirliliğin azaltılması olgusundan uzaklaştırarak, doğal kaynakların korunmasını da kapsayacak şekilde genişleten sürdürülebilir kalkınma kavramı, ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini doğal kaynaklar stokunun gelecek nesilleri de düşünerek kullanılmasına bağlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi; sürdürülebilir kaynak kullanımı, eşitlik, şeffaflık ve katılım, biyolojik çeşitliliğe önem vermekte ve doğal kaynakların aşırı kullanılmasına izin vermemektedir. Yine sürdürülebilir kalkınma ilkesi, ülkelerin sınırlarının ötesinde bir çevre tahribatına yol açmadan, kendi öz kaynaklarını kullanma hakkı ve iradesine sahip olduğunu kabul etmektedir (YILDIRIM ve GÖKTÜRK 2004).

3.4. Çevre Politikası Araçları

Bugünün ve geleceğin nesillerinin yaşam kalitesini yükseltmek, sağlıklı bir çevrede yaşatmak ve sağlıklı bir çevre bırakmak için çevreyi koruma düşüncesi son yıllarda uluslararası gündemin üst sıralarında yer almaktadır. Fakat konunun canlılığı ile çevre tahribatının azalması arasında ters orantılı bir ilişki mevcut değildir. Yine de çevre politikaları son yıllarda çevreyi koruma ve sürdürülebilirliğinin sağlanması başlığı altında daha çok yoğunlaşmıştır. İnsan davranışları sonucunda meydana gelen kirliliği önlemek ve kirliliğin etkilerini azaltmak için çeşitli politika araçları uygulamada karşımıza çıkmaktadır (BALIN 2011).

Çevre politikalarının etkinliği, uygulanacak politika araçları ile yakından ilgilidir. Çevre politikalarının uygulama araçları, toplum her kesimini dolaylı ya da dolaysız olarak etkilediği için çevrenin korunmasına ilişkin belirli bir davranış kalıbının oluşmasına, devam edenin değişip dönüşmesine ve çevre bilincinin oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Bu katkı arttıkça çevre politikasının araçlar sayesinde istenilen amaçlarına etkin bir şekilde ulaşılabilir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

Çevre politikası araçlarını çevresel sorunlara bakış açısı; uygulanış biçimleri ve alanlarına göre üç ana başlık altında toplayabiliriz. Bunlar; hukuki, ekonomik ve destekleyici araçlardır.

3.4.1. Hukuki Araçlar

Devletin yönetme ve kontrol etme yaklaşımı çerçevesinde, yasal düzenlemelerin desteğinde uyguladığı bu araçların tercih edilme sebebi, yasal mevzuatın oluşturulması ve denetim mekanizmalarının diğer araçlara göre daha kolay işletilebilmesidir. Ayrıca mevzuat araçları uluslararası çevre politikalarının oluşturulması çabalarında birlikte hareket edebilme imkânı sağladıklarından dolayı da tercih edilmektedir (DAĞDEMİR 2003).

3.4.1.1 Standartlar

Politika yapıcılar, artan çevre sorunlarına karşı önlem almak amacıyla, çevrenin mevcut kalitesini ölçerek belirlemeli, ölçülen değerlerin zararlı etkilerini saptamalı ve eşik değerlerin üstüne çıkmamasını sağlamalıdır. Bu bağlamda mevcut değerler ölçülmeli ve çevreyi güvence altına alacak maksimum emisyon değerleri saptanmalı yani standartlar oluşturulmalıdır (YAŞAMIŞ 1994).

Devletlerde, çevre sorunlarına çözüm olarak geliştirdiği ve yasal düzenlemelerle uymaya zorladığı çevre kalitesini hedefleyen standartlar ve kirlilik düzeyi için sınır değerler belirlemiştir. Böylece standartlar, yaygın ve etkili bir şekilde kullanılan bir politika aracı haline gelmiştir (DAĞDEMİR 2003).

Standart kullanımında öncelikle üretim ya da tüketim sürecinde bir kirlilik kaynağından birim zamanda bırakılan kirliliğin, genellikle bilimsel verilerden hareketle insan sağlığını veya ekolojik dengeyi tehdit eden bir düzeyi/miktarı belirlenir. Bu standart, üretim sırasında ortaya çıkan kirlilik ile ilgili olabileceği gibi, ürünün kullanımıyla ortaya çıkacak kirlilik ile ilgili de olabilir. Üretici ve tüketicilerin faaliyetlerinde belirlenen standarda uymaları istenir. Uyulmaması durumunda cezai bir yaptırım belirlenir ve uygulanır. Standartlar düzenledikleri alanlara göre emisyon standartları, kalite standartları ve teknoloji standartları olmak üzere üçe ayrılırlar (CAN 2016).

Emisyon² Standartları, belli koşullarda belli bir kaynaktan yasal olarak boşaltılabilen azami kirletici miktarını gösteren ölçütlerdir (TOPTANCI 2012).

Teknoloji standartları, çevre kirliliğine yol açabilecek davranışların uymak zorunda oldukları teknik ve teknolojik özellikleri belirleyen standartlardır. Üreticilerin çevresel mevzuata ve düzenlemelere uyması için belirli teknolojileri kullanma ve ürettikleri ürünlerde bazı özellikleri bulundurma zorunluluğu getiren standartlardır. Teknoloji standardı belli bir teknoloji, ekipman ya da üretim tekniğini üreticiye zorunlu kılarak soruna yol açmadan kaynağında müdahale etmektedir (BALIN 2011).

Kalite Standartları, kirletici maddelerin bırakılacağı ortamın taşıyabileceği, çevrenin ve insan sağlığının tehlike altına girmeyeceği optimal kirlilik düzeyi belirlenir ve daha fazla kirletici madde salınmasına izin verilmez. Standardın belirlenmesinde kirleticinin bırakılacağı alıcı ortam esas alınır ve sınır değerler bu ortamların özelliklerine göre belirlenir (TURGUT 2012).

3.4.1.2 Yasaklamalar

Devletler tarafından en sık kullanılan politika araçlarından biri olan yasaklamalar, çevreye zarar verecek faaliyette bulunacak olanların, yapmayacaklarını çeşitli mevzuat araçlarıyla sıralayarak, denetim ve cezai yaptırımlarla desteklenmiştir. Ozon tabakasının incilmesi ile ilişkili olan kloroflorokarbon gazlarının yasaklanması, bazı ülkelerde plastik poşet kullanımının yasaklanması, belirlenen alanların dışına atık bırakmanın yasaklanması gibi çevreyi korumak adına bir çok yasaklamalar getirilerek caydırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır.

3.4.1.3 Çevresel Etki Değerlendirmesi

Uluslararası ölçüde geniş kabul gören ve birçok ülkenin ulusal mevzuatında yerini bularak uygulamaya aktarılmış teknik bir araç olan Çevresel Etki Değerlemesi (ÇED); çevre üzerinde önemli etkiler doğurabilecek faaliyetlerle ilgili projelerin

² Emisyon, Çevre ve Şehircilik Bilim ve Mevzuat Terimleri Sözlüğünde; Gaz ya da gaz ve partikül karışımlarının atmosfere verilmesi şeklinde tanımlanmıştır.

planlama aşamasından başlayarak işletme öncesi, işletme ve işletme sonrasında ortaya çıkabilecek etkilerinin, proje hakkında karar alınmadan önce bilimsel yöntem ve tekniklerle incelenmesi, varsa olumsuz etkilerinin önlenmesi ve alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi, projenin tüm uygulama aşamalarında bu etkilerin ve tedbirlerin izlenmesi ve denetlenmesi sürecidir (GÜNEŞ 2010).

ÇED'in temel amacı, gerçekleştirilmek istenen ve çevre üzerinde önemli bir sorun yaratabilecek bir faaliyetin ortaya çıkarabileceği bütün olumlu ve olumsuz etkileri önceden tespit edip gerekli önlemlerin alınmasını sağlamak ve çevresel etkilerin kabul edilemeyecek bir durumda olduğu hallerde ise, bu faaliyetleri önlenmektir. ÇED, çevre sorunsalındaki ekolojik, ekonomik ve teknik boyutları bir arada değerlendirip ekonomi ve ekoloji arasında bir denge unsuru haline gelmiş uzlaştırıcı ve yapıcı bir politika aracıdır. Bu çok yönlülüğü ve kapsayıcı olma özelliği sayesinde sürdürülebilir kalkınmanın da önemli bir aracı haline gelmiştir (TURGUT 2012).

Uygulanmak istenen bir projenin çevresel, ekonomik ve toplumsal etkilerini bilimsel olarak gösteren ÇED raporu, karar alma biriminin, projeye başlanıp başlanmamasıyla ilgili kararına temel oluşturur. Projenin, çevreye olumlu ve olumsuz tüm etkileri raporda belirtilir. Karar birimi proje sahibinden olumsuz etkilerin giderilmesi ya da azaltılması için gerekli önlemlerin alınmasını ister. Böylece, çevre politikalarının ilke ve amaçlarının tekil projelerle sekteye uğratılmasının önüne geçmeye çalışılır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

3.4.1.4. Bildirme ve İşaretleme Yükümlülüğü Getirme

Bildirme yükümlülüğü getirme; kirlenici faaliyetlerde bulunan faaliyet sahibi, ilgili idarelere ürettiği ürünün ve atığın niteliği hakkında ve tehlikeli atıklarının nakilleri hakkında bildirimde bulunmakla yükümlü tutulabilmektedir. Bu sayede, idarelere denetimlerini kolaylaştırmakta ve olası çevre kirliliği kazalarının önüne geçilmektedir.

İşaretleme yükümlülüğü getirme, tehlikeli maddeler sınıfına giren atıkların üzerine belirli işaretlerin konulması, tehlikeli atıkların kontrolünde ve yok edilmesinde kolaylık sağlamaktadır (BUDAK 2000).

3.4.1.5 İzin Alma

Kirlilik ortaya çıkmadan önce yetkili birimlerden bazı izinler ve onaylar alınarak faaliyete başlanabilmektedir. Genel ya da özel nitelikte olan bu tür izinler belirlenen şartlar yerine getirildiği takdirde verilir. Çevreyi ve insan sağlığını olumsuz etkileyebilecek bir çok faaliyet izne bağlıdır (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

3.4.2 Ekonomik Araçlar

Çevre politikasının ekonomik araçları, iktisadi birimlerin alternatif faaliyetlerinin fayda ve maliyetlerini etkileyerek davranışlarını çevre lehine değiştirmelerini sağlayan araçlar olarak tanımlanmaktadır. Bu araçlar tüketicileri ve üreticileri kirliliğin ve doğal kaynakların sınırlandırılması yönünde teşvik etmektedir. Çevre politikasının ekonomik araçlarının amacı, dışsallıkları³ içselleştirerek kirleten öder ilkesini etkinleştirerek kirleticinin, çevrenin kirlenmesini kabul edilebilir bir konuma getirilmesi için gerekli koruma ve kontrol maliyetlerini ödetmektir. (BALIN 2011)

Son yıllarda birçok ülke çevre politikalarında ekonomik araçları daha fazla kullanmaya başlamıştır. Bu araçların kullanımındaki artışın gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:

- Ekonomik araçlar her firmayı belirli bir emisyon seviyesini tutturmaya zorlamaktan daha ziyade, bütün ekonominin genel bir seviyeyi tutturmasını sağlar. Bunu yaparken piyasaların hangi firmanın ne kadar kirlilik yapacağını kontrol etmesine izin verir. Uygulamadaki esneklik yoluyla firmalar kirlilik için vergi ödemek ya da daha temiz teknolojiler için yatırım yapmaktan kendisine uygun olan

³ **Dışsallık**; bir ekonomik birimin kendi faydasını arttırmak için aldığı kararın, aslında hiçbir organik bağı olmayan başka bir ekonomik birimin aldığı kararının sonuçlarını dolaylı ya da dolaysız etkilediği durumlarda ortaya çıkan bir kavramdır.

birini tercih eder. Hükümetler için de ekonomik araçlar esneklik taşıır: Eğer piyasalar emisyonlarını azaltmada başarılı değillerse vergi veya harçlar arttırılır ya da kirlilik izinleri azaltılır. Yasal düzenlemelerde değışiklik yapmayla karşılaştırıldığında ekonomik araçlarda değışiklik yapmak daha kolaydır.

- Kumanda kontrol araçlarında standartların altındaki emisyon miktarını daha da aşağıya düşürmek için hiçbir teşvik yoktur. Piyasa mekanizması ile kirleticiler, kirlilik azaltıcı yenilik faaliyetleri için teşvik edilmiş olurlar. Çünkü kirliliği ne kadar azaltırsa o kadar az mali yükümlülüğe katlanacak ya da elindeki fazla kirlilik haklarını satıp gelir elde etme imkânı bulacaktır.

- Vergiler, harçlar ve pazarlanabilir izinler birer gelir kaynağıdır. Bu gelirler bütçeye eklenebilir ya da çevre koruma için kullanılabilir.

- Kumanda kontrol araçlarında denetleme maliyeti daha yüksektir.

- Standart uygulamasında, uyum maliyetlerine bakılmaksızın her emisyon kaynağından aynı normları gerçekleştirmesi istenir. Bu durum, maliyet etkinliğin sağlanmasına engel olur.

- Doğal kaynakların aşırı kullanımını önlemek için mülkiyet hakları bir gerekliliktir. En sık kullanılan ekonomik araçlar; vergiler ve harçlar, sübvansiyonlar, ticareti yapılabilir kirlilik izinleri ve depozito-geri ödeme sistemleridir.

En sık kullanılan ekonomik araçlar; çevre vergileri, harçlar, sübvansiyonlar, kirlilme sertifikaları ve depozito-geri ödeme sistemleridir (CAN 2016).

3.4.2.1. Çevre Vergileri

Bir çok ülkede yaygın olarak kullanılan çevre vergileri, üzerine konuldukları mal ve hizmetlerin maliyetini arttırarak üretici ya da tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirmekte ve çevreye duyarlı teknolojilerin gelişmesini sağlamakta, ayrıca ekonomiye de katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda çevre vergileri mali amaçtan önce ilk planda çevrenin korunması amacını gütmektedir. Bunun yanı

sıra, çevre kirliliği şeklinde tezahür eden ‘negatif dışsallıkların’ içselleştirilmesini de hedeflemektedir. (ERCAN 2015)

Çevre vergisi, çevresel vergi, yeşil vergiler, ekolojik vergiler (akaryakıt tüketim, çevre temizlik, karbon, enerji) adlarıyla anılan bu vergilerin uygulanmasında asıl amaç; çevreye zararlı emisyon salınımı, atık üretimi ve doğal kaynakların aşırı kullanımı gibi faaliyetlerin kısıtlanmasını teşvik ederek çevre kirliliğinin azaltılması, ‘temiz’ ve ‘kirli’ ürünlerin ayrılarak temiz üretim ve tüketimin yaygınlaştırılması, çevre koruma politikalarının sürdürülebilmesi ve sosyal refahın artırılması yönündedir.

3.4.2.2 Harçlar

Çevre kirliliğini azaltmak amacıyla uygulanan bir diğer çevre politikası aracı harçlardır. Kirleten öder ilkesine dayanılarak uygulama alanı bulan harçları, kirlilik harçları, ürün harçları, idari harçlar ve emisyon harçları olmak üzere dört başlıkta toplayabiliriz.

Kirlilik harçları, üretim faaliyetinde bulunan kişi ya da kuruluştan çevreye verdiği zararlı atık miktarı kadar alınan belli miktardaki paraya kirletme harcı adı verilir. (AKDUR 2005)

Kullanıcı harçları, çevresel kaynaklardan yararlananlardan bu yararlanmanın karşılığı olarak alınan parasal tutarlardır ve harç ödeyenlere ödemelerinin karşılığı kadar çevresel kaynak veya hizmetlerden yararlanma hakkı verir.

Ürün harçları, gerek üretim süreci, gerek kullanım süreci ve gerekse de doğaya atıldığı süreçte kirliliğe yol açan ürünler karşılığında tahsil edilen parasal miktarlardır.

İdari harçlar, temel olarak kirletme ruhsatlarının verilmesi ve bu ruhsat sahiplerinin denetimi gibi yönetsel işlevlerin kısmi veya tam finansmanını sağlamayı amaçlayan harçlardır (BALIN 2011).

3.4.2.3 Sübvansiyonlar

Yardım, hibe, düşük faizli kredilerden oluşan ve kirleticilerin davranışlarını değiştirmeye özendirici tedbirleri içeren sübvansiyonlar; kirliliğin azaltılması için firmalara yapılan ödeme ve vergi indirimi gibi politikaları içermektedir. Bu politika aracında bir ceza değil, özendirme ya da destekleme söz konusu olmaktadır (BARDE 1994).

Çevresel sübvansiyonlar, çevre politikalarının gerektirdiği emisyon azaltımı maliyetlerinin düşürülmesi ve emisyon azaltımı için sorumluluk alınması amacına dayanmaktadır. Dolayısıyla asıl amaç eski ve fazla kirlilik üreten uygulama ve teknolojilerin bırakılarak yerine yeni ve gelişmiş uygulama ve teknoloji kullanımını özendirmek ve çevreye duyarlı üretim ve tüketim yapılmasını teşvik etmektir. Birçok ülkede vergilerin yanında ve daha etkili olarak eğitim, teçhizat alımı, denetim, doğrudan yardım alanlarında kullanılmak üzere sübvansiyon uygulaması söz konusudur. Olumlu davranış değişiklikleri oluşturmak amacıyla kullanılan sübvansiyonlar firmaları çevreci birtakım standartlara uygun davranmaya yönlendirir (KAYAER 2013).

3.4.2.4 Çevresel Fonlar

Çevre politikalarında belirlenen çevresel amaçlara ulaşılabilmesi için devletler bir takım idari ve mali zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu amaçla devletler belirli kaynaklardan elde ettikleri gelirlerle çevresel fonlar oluşturmaktadırlar. Çeşitli gelir kaynaklarından yararlanılarak elde edilen fonlar çevresel kalitenin geliştirilmesi amacıyla kullanıcıların ve bu konuda gereksinimi olanların emrine verilmektedir (F. YAŞAMIŞ 1995).

3.4.2.5 Kirletme Hakları

Kirletme hakkı ya da kirletme sertifikaları, herhangi bir alıcı ortama bırakılacak izin verilebilecek maksimum kirlilik miktarının hesaplanarak alıcı ortama kirlilik bırakacak firmalara bölüştürülmesi ve bu bölüşüm sonucunda firmaların emisyon haklarını pazarlayabileceği bir politika aracı olarak tanımlanabilir. Bir başka

ifadeyle, kirletme hakları, hava veya su gibi her bir alıcı ortam için kabul edilebilir kirlilik miktarının hesaplanması ve kirleticilere bu kabul edilebilir kirlilik miktarının bölüştürülmesi esasına dayanan sistemdir. Kirlilik hakları sistemi, toplam kirlilik düzeyinin belirleyip firmalar arasında paylaştırılması ve firmaların daha az emisyon yapmaları halinde kendi kirlilik izinlerini diğer firmalara satabilmesi esasına göre işlemektedir (STAVINS 2001).

Kirletici faaliyette bulunacak olanlara yapabilecekleri kirlilik miktarını gösteren kirletme sertifikaları, doğanın kendi kendini temizleme kapasitesini aşmaması için belirlenen sınırdan fazlası dağıtılmamaktadır. Kirletme sertifikalarının ya da kirlilik izinlerinin belirli bir sayıdan sonra hiçbir işletmeye verilmemesi ile doğanın taşıma gücünün üstüne çıkılması engellenmiş olmaktadır. Böylece doğa sürekli tahrip edilmeyerek eski mevcut durumunu koruyabilmektedir. Bu bölgelerde eyleme geçecek olanlar bu izin belgesini daha önce edinmiş olan hak sahiplerinden satın alabilirler. Belgesini satan kişi ise işletmesini kapatmalı ya da çevreye dost teknoloji kullanmalıdır. Ayrıca bir kirletici, kendine verilen kirletme hakkının hepsini kullanmayarak geri kalan kirletme hakkını başka bir kirleticiye satabilmektedir (BUDAK 2000). Kirliliği azaltıcı bir etkisi olmayan bu yöntem, sadece kirliliğin belli bir seviyede kalmasını sağlamaktadır.

3.4.2.6 Zorunlu Depozito Ödemeleri

Depozito-geri ödeme sistemi, üretim ve tüketim etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan atıkların tekrar kullanımına imkân sağlayan bir çevre politikası aracıdır. Bu bağlamda depozito-geri ödeme sistemi, çevreye zarar verebilecek ürünlerin fiyatlarına belirli miktarların ilave edilmesi ve belirli şartların yerine getirilmesi üzerine ilave ücretin iade edilmesi şeklinde tanımlanabilir. Depozito-geri ödeme sistemi depozito ve geri ödeme olmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Depozito tüketicilerin ürün alırken ödediği ek ücret, geri ödeme ise ürünün iadesi sırasında kullanıcı tarafından alınan ücret şeklindedir (BİLGİLİ 2012).

Depozito sistemi yeniden kullanılabilir, geri kazanılabilir ya da özel yöntemlerle bertarafı gerektiğinden bir elde toplanması gereken ürün ve maddeler için uygulanmaktadır. Sistemin etkin ve verimli olabilmesi, depozitonun, tüketimi

azaltıp üretimi sekteye uğratmayacak bir etki oluşturmaya ve iade miktarının tüketicinin rahatlıkla gözden çıkaramayacağı şekilde yeterince yüksek olmasına bağlıdır (KEKEÇ 2005).

3.4.3. Katılımcı Araçlar

Çevre ve çevre sorunlarıyla ilgisi olan, çevre sorunlardan etkilenen ya da sorunlara sebep olanların politika süreçlerine katılmalarını sağlayan araçlardır. Bu araçlar sayesinde, çevreyle ilgili gerçekleştirilecek düzenlemeler, atılacak adımlar da sadece karar alıcılar değil vatandaşlar, sendikalar, sivil toplum örgütleri gibi belli topluluklar da söz sahibi olabilmektedir.

3.4.3.1. Bilgi Edinme Hakkı

İnsanların bilgiye erişebilmesi, çevre politikalarına katılımın sağlanması açısından son derece önemlidir. Katılımcı bir yapının yokluğunda sadece bilginin var olması ve bilgiye erişimin sağlanmış olması yeterli değilken, gerekli bilgi ve verilere sahip olmadan da etkili bir katılımdan söz edilemez (ATAPATTU 2006). Çevre alanında bilgilenme hakkı, çevresel konularda demokratik karar alma sürecini teşvik edici niteliktedir.

3.4.3.2. Çevre Eğitimi

Çevreye en büyük zararı insanlar vermektedir. Aynı zamanda çevreyi korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak yine insanların elindedir. Bunu sağlamanın en kolay ve etkili yolu ise insanları çevre konusunda bilinçlendirecek eğitim programlarını yaygınlaştırmaktır.

Çevre eğitimi, doğrudan insan davranışlarını etkileyebilen, önleyici ve katılımcı özelliği olan son derece önemli bir politika aracıdır. Diğer politika araçlarının da etkililiğine etkilemektedir. Çevre konusunda bilinçlenilmesi için verilecek eğitimler, diğer politika araçlarının kurallarına ve ölçünlerine uyma seviyesini artırırken bireyde de yaratacağı farkındalık ve kazandıracığı duyarlılık sayesinde bir otokontrol mekanizması oluşturacaktır. Çevrenin en iyi şekilde korunması için, tüm vatandaşların katılımını sağlamak önemlidir. Bu nedenle ülkeler

geniş çapta çevre bilgilendirmesi yaparak kamuoyunu aydınlatmalı ve halkın çevre korumaya katılımını sağlamalıdır (AKDUR 2005).

3.4.3.3.Planlama

Çevre politikasının uzun dönemli amaçları, bu amaçlara hangi araçlarla ve ne zaman ulaşılabileceği, öncelikli sorunlar ve eylemler saptanarak, ekonomik faaliyetler bakımından bütünlük bir planlamayla gerçekleştirilmek istenir. Kamu kurum ve kuruluşlarını, özel kesim temsilcileriyle ve sivil toplum örgütleriyle bir araya getirdiği ve birlikte karar alma sürecine dayandığı için, farklı çıkar ve talepler görüş alışverişine girerler. Gerek uzun süreli olması, gerek çok sayıda paydaşla ortak bir politika oluşturulmasına dayanması, planlamayı güçlü kılan özellikleridir. Planlar uluslararası, ulusal veya yerel olabilir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

3.4.3.4.Gönüllü Uygulamalar

Toplumun her kesiminden topluluklar, kendi etkinlik alanlarında çevreyi korumak için bazı ilkeleri ve eylemleri gönüllü olarak gerçekleştirmelerini sağlamaya yönelik bir politika aracıdır. Yasal olarak bağlayıcı olmadığı halde bireyler bağımsız bir şekilde faaliyetleri sırasında çevreyi korumayı ve daha az verecek uygulamaları benimseme çabasına girerler. Herhangi bir zorunluluk yokken çevrenin korunması için katkıda bulunacak davranışlar edinirler (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN, 2015).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE POLİTİKALARI

Bu bölümde, AB'de ve Türkiye'de çevre politikalarının yer aldığı önemli düzenlemeler yer almaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, AB'yi ortak çevre politikası yapmaya iten nedenlere değinilmiştir. Daha sonra AB çevre politikalarının yer aldığı çevre eylem programlarından bahsedilmiştir. 1 Temmuz 1987 tarihli Avrupa Tek Senedi, AB Antlaşması olarak da bilinen 1993 tarihli Maastricht Antlaşması, 1999 yılında Amsterdam Antlaşması ve 2001 yılında Nice Antlaşmasının ortak çevre politikasının gelişimindeki yerleri ve önemleri bu bölümde ortaya konmuştur.

AB'nin oluşturduğu çevre politikalarının gelişiminin ve geçirdiği evrelerin anlaşılması için çevre eylem programlarını incelemek gerekmektedir. Birlik ilk çevre eylem programını 1973 yılında hazırlamıştır ve bugüne kadar yedi tane çevre eylem programı gerçekleştirmiştir. Bu yedi çevre eylem programı da ayrıntılarıyla bu bölümde yer almaktadır.

Aynı şekilde Türkiye'nin çevre politikalarının yer aldığı yasal düzenlemelere yine bu bölümde değinilmiştir. Çevre hakkını sağlık hakkı adı altında düzenleyen 1961 Anayasası ve 56. madde ile çevre hakkını doğrudan düzenleyen ve çevre koruma görevini devlete ve yurttaşlara veren 1982 Anayasası ve çevre politikalarının yer aldığı diğer düzenlemeler bu bölümde ayrıntılı olarak incelenmiştir. Ülkemizde uygulanan çevre politikası araçlarının değerlendirilmesiyle bölüm sonlandırılmıştır.

4.1. Avrupa Birliği Çevre Politikasını Oluşturan Düzenlemeler

AB'nin ortak bir çevre politikasının gerekçesi olarak, "Avrupa'da çevre üzerindeki baskının giderek ağırlaşması; doğal kaynakların tükenme noktasına gelmesi; sel, kuraklık, orman yangını gibi yıkımların çoğalması; evlerden ve ulaşım araçlarından kaynaklanan karbondioksit emisyonunun sürekli artış göstermesi; özellikle kentsel yerleşim yerlerinde kirlilik ve gürültüden dolayı yaşam kalitesinin düşmesi vb. gibi sorunlar sayılabilir. Bu sorunlar Birlik çapında ortak politikalar belirlenmesini zorunlu kılmıştır.

Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda Birliğin çevre politikasının oluşturulması ve uygulanması konusu ile ilgili bir hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle, çevre politikası ile ilgili düzenlemeler 1987 tarihli Avrupa Tek Senedine kadar Roma Antlaşması'nın rekabeti düzenleyen hükümlerine göre yürütülmüştür (ÇOKGEZEN 2007). Günümüzde ise, AB çevre konusunda otuzdan fazla sözleşme ve antlaşmaya taraf durumundadır. Topluluğun çevre alanındaki mevzuatı ise vrenin korunması için yapılmış eylem programları ve antlaşmalar yoluyla oluşturulan şitli ilkelere dayanmaktadır. Özellikle Amsterdam Antlaşmasının 174. maddesi, Avrupa çevre politikasına ve ye ülkelerin somut yükümlülüklerine esas teşkil eden, aynı zamanda gelecekte oluşacak mevzuatın yorumlanmasında yol gösterici bir vasıta olarak hizmet edebilecek ilkeleri sıralamaktadır. Kirleten öder ilkesi, ihtiyat ilkesi, nleme ilkesi, işbirliği ilkesi, btnleyicilik ilkesi, yüksek seviyede koruma ilkesi ve kaynaktan nleme ilkesi tüm karar alıcılar için yol gösterici temel prensiplerdir.

4.1.1. Avrupa Tek Senedi

Avrupa Tek Senedi'nin imzalanması ile birlikte AB'de çevre sorunlarına ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu senedin 25. maddesi ile Roma Antlaşması'na VII. Başlık eklenerek çevre sorunlarına yönelik bağımsız bir bölüm oluşturulmuştur. Böylece çevre sorunları ilk kez doğrudan kurucu antlaşmalara dâhil edilmiştir. Ayrıca eklenen bu başlık ile çevre değerlerinin korunması Birliğin ortak amaçları arasına alınmıştır (GÖRMEZ 2007).

Yedinci başlık 130r, 130s ve 130t maddelerinden oluşmaktadır. Bu maddelerle getirilen yeniliklere değinecek olursak; 130r maddesi, çevre hususundaki ana madde olmuş ve bu maddede Birliğin çevre konusundaki hedefleri yer almıştır. Bu doğrultuda, çevre için yapılan faaliyetler; vreyi korumayı ve çevre kalitesini yükseltmeyi, kişi sağlığının korunmasını, doğal kaynakların bilinçli kullanılmasını amaçlamaktadır. vreye ilgili gerçekleştirilen faaliyetler, vrede sorun oluşturmadan kaynağında nleme üzerine kurulmuştur. Ayrıca ekonomi, sanayi, tarım politikaları ve sosyal politikalar oluşturulurken çevre de dikkate alınmalıdır (BIYIKLI 2009).

Birlik adına çevre konusunda yetki kullanımı sorununu ele alan 130s maddesine göre; Konsey, Komisyon'un önerisi ile Avrupa Parlamentosu ve Ekonomik ve Sosyal Komiteye danıştıktan sonra Birlik tarafından yapılacak faaliyete oybirliği ile karar verecektir. 130t maddesinde ise, 130s maddesi uyarınca çevre konusunda topluca kararlaştırılacak koruma önlemlerinin, kurucu antlaşmalara ters düşmemek koşuluyla üye ülkeler tarafından alınabileceği söylenmektedir (İKV 2007). Tek Senedin bir diğer yeniliği, oylama ile ilgili değişikliği içeren ve çevre politikası için özel anlam taşıyan 100a maddesi olmuştur. Bu maddeye göre, daha önce çevre koruma için oybirliğiyle karar alan Konsey artık nitelikli çoğunlukla karar alabilecektir. Aynı madde ile sağlık, güvenlik, çevreyi ve tüketiciyi koruma konularında Komisyon'un yüksek düzeyde bir korumayı temel alacağı belirtilmiştir. Ayrıca üye ülkeler Tek Senedin getirdiği kurallara ters düşmeyecek şekilde daha sıkı koruma önlemleri alabilecektir (DURU 2007).

4.1.2. Maastricht Antlaşması

1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile birlikte Avrupa Topluluğu, Avrupa Birliği adını almıştır. Bu antlaşma ile Birliğin çevre politikası daha kapsamlı bir biçimde ele alınarak geliştirilmiş ve Tek Senedin çevreyle ilgili 130r, 130s ve 130t maddeleri yeniden düzenlenmiştir. Bu antlaşma ile çevrenin korunması ilkesi ilk kez açık bir şekilde AB hedefleri arasında sayılmış ve AB'nin ortak politikalarının arasında ortak çevre politikası da yerini almıştır (GÖRMEZ 2007). Ortak çevre politikası, radikal değişikliklerden ziyade bazı konuları daha ayrıntılı biçimde düzenlemiş ya da yeni konular üzerinde durmuştur. Ayrıca bu antlaşma ile çevre politikalarının sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde belirleneceği ilk kez gündeme gelmiştir.

Maastricht Antlaşması, Birliğin politikaları oluşturulurken çevresel değerlerin dikkate alınması gerekliliğini daha güçlü biçimde vurgulamaktadır. Bu çerçevede getirilen yeni hükümlerden birisi, çevre politikaları belirlenirken değişik bölgelerdeki çevre koşullarının ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının göz önünde bulundurulması olmuştur. Buna göre, ticaret, endüstri, enerji, tarım, ulaşım ve turizm

dâhil Birliğin diğere tüm ekonomik ve sosyal politikalarının belirlenmesinde çevresel kaygılar ön planda tutulacaktır (DURU 2007).

Bu antlaşma çevre politikalarına yönelik bir takım yenilikler getirmiştir. Bu yenilikler; çevre için belirlenen amaçlara yenilerinin eklenmesi, bölgesel ya da küresel düzeyde etkili olan çevre sorunları için önlemlerin uluslararası alanda alınabilmesinin sağlanması, çevre sorunlarının sınır tanımadığı ve işbirliği gerektirdiği görüşünün antlaşma kapsamına dâhil edilmesi, çevre politikası ilkelerine yüksek düzeyde koruma ilkesi eklenmesi ve ayrıca çevre politikalarının finansmanı için “uyum fonu” oluşturulması şeklinde sıralanabilir (EKEMAN 1998).

4.1.3. Amsterdam ve Nice Antlaşmaları

1997 yılında üye ülkeler tarafından imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ile tüm üye ülkelerin çevre koruma konusunda birlikte hareket etmesi amaçlanmıştır. Antlaşmanın 2. maddesi, tek pazar ve para birliğine ilişkin tedbirlerin yanında yüksek düzeyli çevre koruma ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi hususunun dikkate alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu antlaşma ile sürdürülebilir kalkınma AB'nin hedefleri arasında önemli bir konuma getirilmiştir. Bu kapsamda antlaşmanın 6. maddesinde, çevre koruma gereksinimlerinin, özellikle de sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi amacıyla, AB'nin politika ve tedbirlerinin tanımlanması ve uygulanmasına entegre edilmesi gereğinden bahsedilmiştir (SARIKAYA 2004).

Genel çevre politikasında önemli değişiklikler olmasa da bu antlaşma ile AB'nin çevre konusundaki etkisi artırılmak istenmiş, kimi konular daha ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Örneğin, bütün politika alanlarında çevresel kaygıların göz önünde bulundurulması ve üye ülkelerin Birlik düzenlemeleri dışında, kendi koşullarına uygun farklı çevresel önlemler almaları durumunda Komisyonu bilgilendirmeleri gibi düzenlemeler bu antlaşmada yer almıştır.

2001 yılında imzalanan Nice Antlaşması'nda ise çevre ile ilgili düzenlemeler daha fazla ön plana çıkarılmıştır. Bu antlaşmayı imzalayan üyeler, çevrenin korunmasının tam olarak sağlanması için küresel düzeyde belirlenen hedeflerle etkin

bir rol üstlenme kararı almışlardır. Bu antlaşmada yapılan tek değişiklik, su kaynaklarına yönelik olmuştur (DURU 2007). Ayrıca Nice Antlaşması, Birliğin gerçekleştirdiği genişlemeden sonra etkili ve verimli işleyişine devam etmek için gerçekleştirilmesi gereken hedefleri ve değişiklikleri de içermiştir.

4.2. Avrupa Birliği Çevre Politikaları

4.2.1. Çevre Eylem Programları

Avrupa Birliği çevre politikalarını daha iyi anlayabilmek için 1973 yılından itibaren başlayan ve belli dönemleri kapsayan çevre eylem programlarını incelemek gerekmektedir. Programların uygulamaya yönelik bağlayıcılığı olmamasına rağmen iki önemli işlevi olduğu söylenebilir. Birincisi; izlenecek çevre politikalarının ana ilkelerini ortaya koyması, ikincisi ise; çevreye ilişkin yapılacak yasal düzenlemeler için yol gösterici olmasıdır. Ayrıca bu programlar, ortaya çıkan yeni sorunlara karşı farklı politika önerilerinin yer aldığı ve yeni çözüm yollarının tartışıldığı düzenlemeler olarak da kabul edilmektedir. Aşağıda 1973 yılından bugüne kadar yedi farklı dönem için hazırlanan çevre eylem programlarından kısaca bahsedilecektir.

4.2.1.1. Birinci Çevre Eylem Programı (1973 – 1976)

Çevre sorunlarına yönelik izlenecek ortak politikaları ve uygulama ilkelerini içeren, dört yılı kapsayacak şekilde hazırlanan birinci çevre eylem programının temel amacı; bireylerin yaşam kalitesini artırmak amacıyla yaşadıkları çevreyi ve yaşam koşullarını geliştirmeye dönük politika üretmektir. Bununla birlikte, yerel düzeyde uygulanan ortak sorunlara ilişkin problemleri koordine etmek ve uyumlaştırmak bu programın diğer amaçları arasında sayılmaktadır (KARABULUT 2004).

Programda belirtilen amaçları gerçekleştirebilmek için bir takım ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkeleri şöyle sıralamak mümkündür: Kirlilik ve gürültüyü meydana getiren unsurların yarattığı etkileri önlemek yerine bunlara kaynağında engel olunmalıdır. Böylelikle ekonomik ve sosyal kalkınma daha hızlı gerçekleşebilir. Doğadan ve doğal kaynaklardan ekolojik dengeyi bozmadan

faaydalanılmalıdır. İnsanların çevre bilinci artırılmalıdır, kirlilik ve gürültü yapıcı unsurlarla mücadele için eylemler geliştirilmelidir. Gürültü yapıcı unsurların ortadan kaldırılması ve önlenmesinin maliyeti kirletenler tarafından karşılanmalıdır. Çevre sorunlarının daha iyi bir şekilde çözümü için bölgesel işbirliği sağlanmalıdır. Her ülke kendi çevre politikasını planlayarak uygulamalıdır. Sınır tanımayan ve tüm dünyayı bütün olarak tehdit eden çevre sorunları için uluslararası örgütlerle işbirliği yapılmalıdır (KARABULUT 2004).

4.2.1.2. İkinci Çevre Eylem Programı (1977–1981)

Dünyada yaşanan büyük enerji bunalımı yıllarında hazırlanan bu programın birinci çevre eylem programının genişletilmiş devamı niteliğinde olduğu söylenebilir. Birinci eylem programında eksik kalan yönleri tamamlayan bu programda, belirlenen amaçlar ve alınan kararlar ilk eylem programındaki haliyle benzerlik göstermektedir. Özellikle, su ve hava kirliliğinin önlenmesine ve kirliliği azaltmak için alınacak tedbirlere öncelik vermiştir. Uluslararası örgütlerle işbirliği yapılması öngörülmüş, doğal kaynakların zarar görmeden kullanılması gerektiği belirtilmiş ve çevre politikasının etkinliğini sağlayabilmesi için eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İlk programda tam olarak uygulamaya geçirilemeyen prensiplere ikinci programda yeniden yer verilmiştir. Bunların en önemlisi çevreye gelen zararın giderilmesi yerine zararın ortaya çıkmaması için kaynağında engellenmesi prensibidir (BUDAK 2000). İkinci eylem programıyla gelen en önemli yenilik ise, ilk defa 1969 yılında Amerika’da gündeme gelen çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) uygulamasıdır. İlk kez bu programda yer alan ÇED’in amacı, ekonomik ve sosyal gelişmeleri önlemeden çevreyi ekonomik politikalar karşısında korumaktır (EGELİ 1996). ÇED sayesinde yapılacak olan herhangi bir işe başlamadan önce çevreye gelebilecek zararlar tespit edilerek önlemler alınabilmektedir.

4.2.1.3. Üçüncü Çevre Eylem Programı (1982–1986)

Avrupa Konseyi ve üye devletlerin işbirliğiyle hazırlanan, ilk iki programa göre kapsam olarak daha fazla somut unsurlar barındıran bu programda, insan sağlığının korunması için hava, su, toprak, iklim, çevre, doğal/kültürel miras gibi yaşam kalitesini doğrudan etkileyen unsurlara yönelik genel politikalara yer

verilmiştir. Üçüncü programla birlikte, çevre diğer politikaların bütünleyici parçası haline gelmiş, enerji, sanayi, ulaştırma ve özellikle tarım sektörünün planlanması sırasında çevresel değerlerin hesaba katılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu programda ilk defa topluluğun çevre konularında uluslararası alanda üye devletlerin temsil yetkisinden söz edilmiştir (BUDAK 2000).

4.2.1.4. Dördüncü Çevre Eylem Programı (1987–1992)

Dördüncü çevre eylem programı, Avrupa Tek Senedi imzalandıktan sonraki dönemde hazırlanan ilk çevre eylem programı olduğu için Tek Senedin belirtmiş olduğu hedefleri benimsemiştir.

Nükleer güvenlik konusunun ilk kez ele alındığı dördüncü çevre programında; kirliliğin kaynağında önlenmesi, doğal kaynakları tahrip edecek etkinliklerden kaçınılması, bilimsel ve teknolojik bilgi düzeyinin yükseltilmesi, Çevre konusunda uluslararası araştırma ve işbirliğinin geliştirilmesi gibi ilkeler benimsenmiştir (EGELİ 1996). Dördüncü programın öncelikli faaliyet alanlarını ise; hava kirliliği, su kirliliği, kimyasal maddeler, biyo-teknoloji, gürültünün önlenmesi, doğa koruma alanlarında önlemler alınması, toprağın korunması, atıkların kontrolü, kentler ve kıyı bölgeleri olarak düzenlenmiştir (GÖNEN 1990).

Ayrıca üçüncü programda ilk iki çevre eylem programından farklı olarak uluslararası alanda yetki konusundan bahsedilmiş fakat üye devletlerin yetkileri ile ilgili bir açıklama yer almamıştır. Dördüncü programda ise, üye devletlerin uluslararası faaliyetlere AB ile yan yana katılabileceği vurgulanmıştır (BUDAK 2000).

4.2.1.5. Beşinci Çevre Eylem Programı (1993–2000)

Beşinci Çevre Eylem Programı, 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre Kalkınma Konferansı'nın ve aynı yıl imzalanan Maastricht Antlaşması'nın etkisiyle hazırlanmıştır. Bu program, ilk dört programda yer almayan ve 1990'ların başından itibaren tüm dünyada çevre politikalarında önem kazanan sürdürülebilir kalkınma kavramı üzerinde yoğunlaşmıştır. Uygulamalarını da bu kavram üzerinden belirleyeceği stratejilerle gerçekleştirmiştir.

Bu dönemde sürdürülebilir kalkınmaya yönelik politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Oluşturulan politikalar göz önünde bulundurularak; programın öncelikli alanları belirlenirken üyelerin tümünün dikkate alınması, bütün politikalara çevre boyutunun eklenmesi, çevre araçlarının çeşitlendirilmesi, çevre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında sorumluluğun paylaşılması ve uluslararası alanda işbirliğine önem verilmesi hedeflenmiştir (EKEMAN 1998).

Beşinci programın ana fikrini çevreyi kirletmeden önce koruma ve ortak sorumluluk ilkesi oluşturmuştur. Enerji ulaştırma, tarım, sanayi ve turizm sektörlerinin çevreye olan etkisi üzerinde duran program, iklim değişikliği, hava kirliliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, kentsel çevrenin bozulması, atık yönetimi ve kıyı alanları gibi çevre sorunlarının altını çizmiştir (DURU 2007). Ayrıca beşinci program, politikaların belirlenmesinde ve alınan kararların uygulanmasında halkın katılımını ve şeffaflık ilkesini benimsemiştir (TALU 2006).

4.2.1.6. Altıncı Çevre Eylem Programı (2001–2010)

Altıncı Çevre Eylem Programı, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla belli başlı çevre unsurlarını göz önünde bulundurarak 2001–2010 yıllarını kapsayacak şekilde on yıllık perspektifiyle hazırlanmıştır. Bu program bir önceki programın benimsediği sürdürülebilir kalkınma ilkesi, çevre bilincinin geliştirilip katılımın artırılması ve çevre sorunlarının geniş bir bakış açısıyla ele alınması gibi ilkeler doğrultusunda önemli çevresel hedefler ortaya koymuştur (DURU 2007). Belirlenen bu çevresel hedeflere ulaşmak için de; uygulanan çevre kanunlarının geliştirilmesi, çevre politikasının toplumda geniş bir kesimle işbirliği yaparak belirlenmesi, çevre politikasının diğer politikalarla uyumlaştırılması, toplumun çevre konusunda bilgilere daha kolay ulaşmasının sağlanması, çevreye zarar verecek nitelikte olan tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi gibi bir takım önlemler geliştirilmiştir (TALU 2006).

Küresel çevre sorunlarını kapsamlı şekilde ele alan programın belirlediği dört öncelikli alan, iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynaklar ve atıklar şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca bu programda önceki

programlardan farklı olarak büyük ölçüde serbest piyasayı düzenleyici nitelikteki kurallara yer verilmiştir.

4.2.1.7. Yedinci Çevre Eylem Programı (2014-2020)

Yedinci Çevre Eylem Programı, “Living Well, Within The Limits Of Our Planet” (Gezegenin Sınırları İçinde, Daha İyi Yaşamak) sloganıyla, 17 Ocak 2014 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu programda dokuz tane öncelikli çalışma alanından bahsedilmektedir. Bunlar; arazi kullanımının iyileştirilmesini, temiz içme suyunun, hava kalitesinin ve doğanın korunmasını içeren doğal ve ekolojik hayatın korunması ve iyileştirilmesi, yeşil ve düşük karbonlu ekonomiye geçiş, çevresel nedenli etkilerin azaltılmasıyla insan sağlığının korunması, AB çevre mevzuatının daha iyi uygulanması, araştırma ve inovasyon çalışmalarına daha fazla yatırım yapılarak potansiyel çevresel risklere karşı bilincin artırılması, özel ve kamu sektörünün desteği ile çevre-dostu ürün ve hizmetlerin AB pazarında artırılması, çevresel ve iklim değişikliği düzenlemelerinin, diğer politika alanlarına tamamen entegre edilmesi, çevre dostu şehir planlamaları, AB’nin uluslararası ortamda etkinliğinin artırılması şeklinde sıralanmıştır (EUR-Lex 2017).

Öncelikli çalışma alanlarından anlaşılacağı üzere, bu program AB’nin orta vadedeki çevre politikasının profilini çizmektedir. Bir önceki programda olduğu gibi tematik stratejiler üzerinden sürdürülen çalışmalara paralel olarak iklim değişikliği, insan sağlığı, doğal kaynakların verimli kullanılması ve enerji verimliliği gibi konulara odaklanan, çevreye duyarlı bir iç pazar işleyişi ön planda tutulmaktadır. AB’nin diğer politika alanlarını ilgilendiren entegre çevre yönetiminin esasları geniş çerçevede ele alınmakta, çevre-dostu üretim modellerinin yaygınlaştırılmasına ön ayak olan bir iş dünyası ile bu ortamın getirisi olarak uzun vadeli yeni iş imkânlarının yaratılması temel hedefler arasında yer almaktadır. AB’de hızla gelişen yeşil ekonomiye geçişi hızlandıracak çalışmalara ağırlık verileceği ve hava kirliliğinin yarattığı sağlık problemlerinin azaltılması, temiz suya erişim ve kimyasallar gibi önemli konu başlıkları bu programın önemli gündem maddelerini oluşturmaktadır (EUR-Lex 2017).

Bu programın içeriği de, Avrupa Parlamentosu'nun, Konsey'in ve ilgili tüm paydaşların görüşlerinin alınmasıyla hazırlanmış ve sadece AB'deki ekonomik ve sosyal gelişmeler ile sınırlı kalmayıp, uluslararası alandaki önemli gelişmelerin sonuçlarının dikkate alınmasıyla şekillenmiştir (KIVILCIM 2014).

4.3. Türkiye'nin Çevre Politikaları

1970'li yılların başından itibaren giderek artan ve insanlığın en büyük ortak sorunu haline gelmiş olan çevrenin bozulması, Türkiye'de de genellikle nüfus artışı ile birlikte görülen sağlıksız kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme süreci, istenmeyen, ancak giderek boyutları büyüyen hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü, erozyon gibi diğer çevre sorunları meydana getirerek doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır.

Türkiye çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması konularında diğer ülkelere benzer süreçlerden geçmiştir. Önceleri farklı farklı kuruluşlar tarafından belirlenen çevre politikalarının 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Konferansı'ndan sonra daha sistemli bir şekilde belirlenmesi kararlaştırılmış ve bu çerçevede 1978 yılında Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Müsteşarlığın yoğun çalışmaları sonucunda 1983 yılında Çevre Kanunu yürürlüğe girmiştir. 1984 yılında Çevre Müsteşarlığı Çevre Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüş, 1989 yılında tekrar Müsteşarlık olarak örgütlenmiştir. 1991 yılında ise Müsteşarlığın görevi Çevre Bakanlığı'nın kurulmasıyla son bulmuştur (ÖZCAN 2007). Çevre Bakanlığı 2003 yılında Orman Bakanlığı ile birleştirilerek Çevre ve Orman Bakanlığı adını almış, 2011 yılında ise Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olarak örgütlenmiştir. Bu süreçte çerçeve olarak getirilen Çevre Kanununa ek olarak yapılan yasal düzenlemelerle mevzuat geliştirilmiştir. Bunlara ek olarak çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma Türkiye'deki beş yıllık kalkınma planlarında yerini almış ve aynı zamanda Türkiye çevre koruma ve kirliliğin önlenmesi ve sürdürülebilir kalkınma için pek çok uluslararası anlaşmaya taraf olmuştur.

4.3.1. Anayasada Çevre

Türkiye’de çevre sorunlarına ilişkin çözümler için gerekli politikaların ve yasal önlemlerin geliştirilmesi çok eskilere gitmemektedir. 1980’lerden önce çevreye ilişkin yasal düzenleme olarak 1961 Anayasası’nın 49. maddesindeki “sağlık hakkı” gösterilebilir. Bu maddede; “Devlet, herkesin, beden ve ruh sağlığı içinde yaşamasını sağlamakla görevlidir” denilmektedir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN 2015)

1982 Anayasası’nda ise çevre ile ilgili doğrudan veya dolaylı maddeler yer almaktadır. Çevreyi doğrudan ilgilendiren 56. maddede; “Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamakla yükümlüdür” denilmektedir.

Çevreyi dolaylı olarak ilgilendiren 43. maddede, kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunduğuna değinildikten sonra; “Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir” hükmü yer almaktadır. Toprak mülkiyetine ilişkin 44. madde ile devlete, toprağın verimli olarak işletilmesini sağlamak, erozyonla verimsizleşmesini önlemek görevini vermiştir. Ayrıca yine bu madde ile topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak amacıyla toprak bütünlüğünün korunması hedeflenmektedir. 45. madde ise, tarım arazileri ile çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, tarımsal üretim planlaması ilkelerine uygun olarak bitkisel ve hayvansal üretimi artırmak amacıyla Devlete bazı görevler yüklemektedir.

1982 Anayasasının 63. maddesinde de Devletin tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunmasına ilişkin destekleyici ve özendirici önlemleri almak zorundadır hükmü çevre ile ilgili dolaylı maddeler arasında sayılabilir.

Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin 169. maddede ise, “Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır hükmü bulunmaktadır.

4.3.2. Kanunlarda Çevre

4.3.2.1 Çevre Kanunu

1983 yılında çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel topraklarla doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması, ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin korunması ve su, toprak ve hava kirlenmesinin önlenmesi amaçlanmış ve bu çerçevede gerekli düzenlemeleri ekonomik ve toplumsal kalkınmayla uyumlu olarak belirlemeyi ilke olarak kabul etmiştir.

Çevre Kanunu’nun, çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için öngörmüş olduğu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Çevreyi korumak, gerçek ve tüzel kişilerin ödevidir. Dolayısıyla, herkes, alınacak önlemlere uymakla yükümlüdür.
2. Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi için alınacak önlemlerde, insanın ve öteki canlıların sağlığı, önde gelen bir etmen olarak göz önünde bulundurulur.
3. Kuruluşlar, toprak ve kaynak kullanımı ve proje değerlendirme kararlarını verirken, çevre koruma ve kalkınma etmenleri arasında denge sağlamayı gözetirler. Bu amaçla en elverişli teknolojiyi ve yöntemleri seçerler.
4. Kirlenmenin önlenmesi, azaltılması, giderilmesi için yapılacak harcamalarda kirlenmenin ödemesi ilkesi benimsenmiştir. Kanun, ayrıca, çevreye verilen zararlardan dolayı kusur koşulu aranmamasını da hükme bağlamış bulunmaktadır. Yani, çevreyi kirleten, bunda bir kusuru olmasa da, kirlenmeden sorumlu olacaktır. Ancak, gerekli her türlü önlemi almış olduklarını kanıtlamak koşuluyla bu sorumluluktan kendilerini kurtarabilirler.

Çevre Kanunu her türlü atığın çevreye zarar verecek biçimde ortama bırakılmasını, toprağın aşırı ve yanlış kullanımı yüzünden çevresel dengenin bozulmasını; hayvan ve bitki türlerinin varlıklarının tehlikeye düşürülmesini, doğal zenginliklerin bütünlüklerinin yok edilmesini yasaklamıştır. Sorumlular için kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek ya da azaltmak için önlem alma yükümlülüğü de getirmiştir. Ayrıca Kanun, kuruluş ve işletmeler için çevresel etki değerlendirme raporu hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Kuruluş ve işletmelerde, kanunların öngördüğü arıtma tesis ya da sistemlerinin gerçekleştirilmemesi durumunda işletme ve kuruluşlara izin verilmeyeceğini hükme bağlamıştır. Çevre Kanunu'nun yasakladığı etkinliklerde bulunan ya da öngördüğü önlemleri almayan kurum, kuruluş ve işletmelerin çalışmaları sürekli ya da süresiz olarak durdurulmaktadır.

Yukarıda sayılan maddeler incelendiğinde, Kanunda emir ve yasakların yer alması, ekonomik yaptırımların bulunması çevre politikası araçlarından idari ve ekonomik araçların kullanıldığını göstermektedir.

4.3.2.2. Milli Parklar Kanunu

1983 yılında çıkarılan 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu'nda milli park; bilimsel ve estetik bakımdan, ulusal ve uluslararası, ender bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleriyle, koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçaları şeklinde tanımlanmıştır.

Milli Parklar Kanunu'nun kapsamına giren yerlerde; doğal ve çevresel dengenin bozulmasına, yaban hayatının yok edilmesine, bu alanların özelliklerinin yitirilmesine ya da değiştirilmesine yol açacak etkinlikler, toprak, su, hava kirlenmesine yol açabilecek işlerin yapılması, doğal dengeyi bozacak orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yapılması, kamu yararı açısından kesin bir zorunluluk bulunmadıkça yapı ve tesis kurulması ve işletilmesi yasaklanmıştır.

4.3.2.3 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun aşağıda yer alan maddelerinde hukuki politika araçları kapsamında ele alınan emir ve yasaklara ilişkin örnekler bulunmaktadır. Örneğin; Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma bölge kurullarınca alınan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarında inşaa ve fizikî müdahalede bulunulamaz, bunlar yeniden kullanıma açılmaz veya kullanımları değiştirilemez. Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile bunların korunma alanlarında ruhsatsız olarak inşaat yapmak yasaktır. Korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının gruplandırılması, maliklerinin müracaat tarihinden itibaren üç ay içinde koruma bölge kurulunca yapılır. Gruplandırılan taşınmaz kültür varlıkları, tapu kütüğünün beyanlar hanesine kaydedilir. Gruplandırma yapılmadıkça, onarım ve yapı esasları belirlenemez.

Kanunda ayrıca izin alma, bildirimde bulunma ve ruhsat iptali veya faaliyet durdurmaya ilişkin düzenlemeler de bulunmaktadır.

4.3.2.4. Boğaziçi Kanunu

2960 sayılı Boğaziçi Kanunu bir koruma kanunu olarak İstanbul Boğaziçi Alanı'nın kültürel ve tarihsel değerlerini, doğal güzelliklerini, kamu yararı gözeterek, korumak ve geliştirmek, bu alandaki nüfus yoğunluğunu arttıracak yapılaşmayı sınırlandırmak amacıyla çıkarılmıştır.

Kanunda yer alan Boğaziçi Alanında kıyıları ancak kamu yararına kullanılır, Boğaziçi Alanında kömür ve akaryakıt depoları, tersaneler ve sanayi tesisleri kurulamaz, Boğaziçi su yolunda hurda gemi ve benzeri araçlar bırakılmaz, Boğaziçi Alanında orman sayılmayan kamu kurum ve kuruluşlarına veya özel mülkiyete ait koru, koruya katılacak alan, çayır, mesire yeri, bostan ve benzeri alanlar yeşil alan sayılır ve bitki varlıkları geliştirilerek muhafaza edilir. Bu alanlardaki ağaç varlıklarının yok edilmesi veya tahrip edilmesi yasaktır gibi hükümler emir ve yasaklara örnek olarak gösterilebilir.

4.3.2.5. Kıyı Kanunu

3621 sayılı Kıyı Kanunu'nun 6. maddesinde; kıyı, herkesin eşitlik ve serbestlikle yararlanmasına açık olup, buralarda hiçbir yapı yapılamaz; duvar, çit, parmaklık, tel örgü, hendek, kazık ve benzeri engeller oluşturulamaz. Kıyılarda, kıyıyı değiştirecek boyutta kazı yapılamaz; kum, çakıl vesaire alınamaz veya çekilemez. Kıyılara moloz, toprak, çöp gibi kirletici etkisi olan atık ve artıklar dökülemez hükmü mevcuttur. Bu madde emir ve yasaklara yönelik iken, 15. Maddesinde yer alan; Kıyıda ve uygulama imar planı bulunan sahil şeritlerinde duvar, çit, parmaklık, tel örgü, hendek, kazık ve benzeri engelleri oluşturanlara idarî para cezası verilir hükmü de cezai yaptırım aracına örnek olarak gösterilebilir.

4.3.2.6. Turizmi Teşvik Kanunu

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu; Kültür ve turizmi koruma ve gelişim bölgelerinde ve turizm merkezlerinde Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerde, bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak, turizm işletmelerine zarar vermemek, imar planlarına uygun olmak ve Bakanlıktan izin almak kaydıyla kamuya yararlı diğer yapı ve tesisler yapılmasına ve işletilmesine olanak vermiştir. Bu kanunda politika aracı olarak yasak ve iznin yanında harç alınmasına yönelik hükümler de bulunmaktadır.

Ayrıca kanunda çevresel etki değerlendirmesi ile ilgili olarak; “Kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde yatırım yapmak isteyen yatırımcılar, Çevre Kanununun 10. maddesi uyarınca yükümlülüklerini yerine getirmekle mükelleftirler. ÇED raporunun sunulmasından sonra kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde; ÇED olumlu kararı veya ÇED gerekli değildir kararı verilen yatırımlar hakkında yatırımın gerçekleşmesi için alınması gereken tüm izin, onay ve ruhsatlar, ilgili kurumlarca başkaca hiçbir işleme gerek kalmaksızın on beş gün içinde verilir” hükmü yer almaktadır.

4.3.2.7. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, genel olarak halkın sağlığını ilgilendiren pek çok konuda, merkezi ve yerel yönetimlerce alınması gereken önlemlerden bahsetmektedir. Kanun, insan ve çevre sağlığı için zararlı sonuçlar doğurabilecek her türlü faaliyet için izin ve önlem alınmasını, yasaklara uyulmaması durumunda yaptırım uygulanmasını hükme bağlamıştır.

4.3.2.8. Orman Kanunu

Doğal varlığımızın en değerli öğelerinden olan ormanlar, Anayasa'nın 169. maddesindeki; "Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez" hükmü ile Anayasal güvence altına alınmıştır. 6831 sayılı Orman Kanunu da, orman sayılması gereken yerleri tanımladıktan sonra, devlet ormanlarının korunması ilkelerini ayrıntılı olarak göstermiştir. Buna göre, bu yerlerde fidan kesmek, sökmek, ekim alanlarını bozmak, yaş ağaçları boğmak, yaralamak, tepelerini veya dallarını kesmek veya koparmak, dikili yaş veya kuru ağaçları kesmek ya da sökmek, her türlü orman tohumlarını toplayıp götürmek, ormanların göl veya derelerine dinamit atmak ve ağ salarak avlanmak yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, devlet ormanları içinde, bu ormanların korunması, üretim ve imarı ile ilgili olarak yapılacak yapı ve tesisler dışında yapı yapılması, ağıl ve hayvan barınması için yerler yapılması, tarla açılması, işleyip ekilmesi ve orman içinde yerleşilmesi de yasaktır.

Orman Kanunu'nda yukarıda belirtilen emir ve yasakların dışında bu yasaklara uyulmaması halinde cezai yaptırımların uygulanacağı da hükme bağlanmıştır. Ayrıca, harç alınması ve teşvik gibi ekonomik araçlar da yine bu kanunda belirtilmektedir.

4.3.2.9. Su Ürünleri Kanunu

1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, su ürünlerinin, yani denizlerde ve iç sularda bulunan bitkiler ve hayvanlarla bunların yumurtalarının korunmasına, üretilmesine

ve denetimine ilişkin kurallar içermektedir. Su ürünlerinin, orman bölgelerinde ve sulama tesislerinin bulunduğu sularda üretilmesi, izin alınmasına bağlıdır.

Kanunda; emir ve yasaklar ile izin alma yükümlülüğünü hüküm altına alan maddeler şu şekildedir; Genel, katma ve özel bütçeli idareler ile Devletin ve kamu iktisadi teşebbüslerinin hüküm ve tasarrufu altında bulunan su ürünleri üreme ve istihsal yerlerinin doldurulması, kurutulması, kısmen veya tamamen şeklinin değiştirilmesi veya buralardan kum, çakıl, taş çıkarılması, taş, toprak, moloz ve benzeri maddelerin dökülmesi gibi üreme ve istihsale olumsuz tesir edebilecek teşebbüslerde bulunulmadan önce Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'ndan izin almak zorunludur. Ayrıca, Bakanlığın müsaadesi alınmadan akarsularda su ürünlerinin geçmesine veya yetişmesine engel olacak şekilde ağlar kurulması, bent, çit ve benzeri engeller yapılması yasaktır.

4.3.2.10. Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanma Kanunu'nun amacı, toprağın korunmasını, geliştirilmesini, sınıflandırılmasını, tarımsal arazi büyüklüklerinin belirlenmesini ve bölünmelerinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak planlı arazi kullanımını sağlayacak esasları belirlemektir (KELEŞ, HAMAMCI ve ÇOBAN 2015). Kanunda yer alan, "Devletin hüküm ve tasarrufu altında ve Hazinesinin özel mülkiyetinde olan araziler ile kamu kurumlarına, gerçek ve tüzel kişilere ait olan arazilerin mülkiyet hakkı kullanılırken toprağın; bitkisel üretim fonksiyonu, endüstriyel, sosyo-ekonomik ve ekolojik işlevlerinin tamamen, kısmen veya geçici olarak engellenmemesi amacıyla araziye kullananlar, bu Kanunun öngördüğü tedbirleri almakla yükümlüdür" ve "tarım arazileri, bu Kanunda belirtilen istisnalar hariç olmak üzere, arazi kullanım plânlarında belirtilen amaçları dışında kullanılamaz" hükümler yasak ve izin alma araçlarına örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca, cezai yaptırımlar, denetim araçları ve çevre eğitimi gibi politika araçlarından da kanunda bahsedilmiştir.

SONUÇ

Çevre sorunlarıyla ve kirlilikle mücadele etme gerekliliği, ülkelerin gündemine 1970’li yıllarda girmiş ve 1980’li yılların sonlarına doğru birçok ülkede çevre politikası araçları uygulamaya konmuştur. Özellikle çevrenin korunması amacıyla BM önderliğinde çok sayıda ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen toplantılarda alınan kararlarda, eski üretim yöntemleriyle sağlanan büyümeden vazgeçilmesi ve temiz kaynaklar vasıtasıyla sağlanacak sürdürülebilir kalkınmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Günümüzde ise, çevre kalitesinin artırılması amacıyla alınan önlemlerle çevre sorunlarının çözümünde önemli mesafe kat edilmiş olsa da, tüm dünyada iklim değişikliğiyle yaşanan sorunlar çevrenin korunması konusunda yeni çözümler üretilmesi gerektiğini göstermektedir.

Geçmişten bugüne kadar çevre koruma konusunda yapılan her yeni çalışma ile sürdürülebilirlik kavramı üzerinde daha fazla durulmuş ve bu süreç sürdürülebilir kalkınma düşüncesinin kavramsallaşmasını ve geniş çapta düşünülmesini sağlamıştır. Böylece sürdürülebilir kalkınmanın önemi giderek artmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma; yoksulluğun giderilmesi ile dezavantajlı grupların sosyal ve ekonomik yaşamla bütünleştirilmesi; şu anki ve gelecek nesiller arası fırsat eşitliğinin sağlanması; ekonomik büyümenin sosyal ve beşeri kalkınma ile doğal kaynak temelini korunmasına destek olacak şekilde ele alınması ve yurttaşların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için kapsamlı ve bütünlük bir yaklaşımı ifade etmekte ve bu kavramları bütünleştirmeye, aradaki dengeyi kurmayı hedeflemektedir.

1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu tarafından hazırlanan Brundtland Raporu ile küresel ölçekte ilk defa gündeme gelen sürdürülebilir kalkınma kavramı, daha sonra Rio Konferansı, Kyoto Protokolü, BM Binyıl Kalkınma Zirvesi, Johannesburg Konferansı ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı ile giderek daha da önemli hale gelmiştir. Son olarak New York’taki Birleşmiş Milletler Genel Merkezinde 25-27 Eylül tarihlerinde gerçekleştirilen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinde 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 193

ülkenin imzası ile kabul edilmiştir. Kabul edilen 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi ve 169 alt hedef ile evrensel bir eylem çağrısı niteliğindedir. Tüm ülkelere, kendi önceliklerine ve dünyanın karşı karşıya olduğu çevre sorunlarına uygun olarak benimseyecekleri politikalar için rehber olma özelliği taşımaktadır.

Dünyada yaşanan bütün bu gelişmelerin yansıması olarak Türkiye'nin de ulusal mevzuatında, kalkınma planlarında ve çeşitli belgelerinde sürdürülebilir kalkınma daha geniş açılardan ele alınmaya başlanmış, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik güncel hedefler belirlenmiş, gerek kamu gerekse özel sektör bu sürece daha çok adapte edilmeye çalışılmıştır. Bunların yanında Avrupa Birliği'ne entegrasyon süreci de Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma politikalarına dair itici güçlerden biri olmuştur.

Türkiye'de de Kalkınma Bakanlığı'nın öncülüğünde 27 Şubat 2017 tarihinde başlatılan “Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durumu Analizi Projesi” ile sürdürülebilir kalkınmanın amaç ve hedefleri kapsamında ülkemizin mevcut durumunun ortaya konulması ve neticede bu hedeflerden ülkemizin politika ve öncelikleriyle örtüşenler ile ülkemizde hedefler bağlamında politika, proje ve gösterge eksikliğinin olduğu alanların tespit edilmesi ve politika önerilerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede somut ve kapsamlı bir çıktı elde edilerek gerçek ve doğru verilere dayalı, geleceğe yönelik planlamalarda kaynak olarak kullanılabilir durum raporu elde edilecektir. Proje kapsamında 10. Kalkınma Planı, sektörel politika ve strateji belgeleri ve yıllık programlar gibi ulusal dokümanlar, mevzuat, kurumsal yapı, göstergeler bazında ilerlemeler ile ilgili kurumlar ve akademi- sivil toplum kuruluşları-iş dünyasının gerçekleştirdiği proje ve programlar analiz edilecek, boşluklar tespit edilerek politika önerileri geliştirilecektir.

Sürdürülebilir kalkınmanın çevresel boyutu, ekosistemlerin taşıma gücünü ve biyo-çeşitliliği ön plana çıkararak doğal kaynakların korunmasını ve gelecek kuşaklara devredilmesini ele almaktadır. Çevresel sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi için bir takım önlemlerin alınması gerekmektedir. Bunları sıralayacak olursak; aşırı tüketimden kaçınılmalı ve çevresel kaynakların kullanımı azaltılmalı, nüfus artışının dengeli bir biçimde olması sağlanmalı, gelişmekte olan ülkelerin büyümeleri

sağlanmalı, biyo-çeşitlilik korunmalı, enerji verimliliği sağlanmalı, sürdürülebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılmalı, yeniden kullanım ve geri dönüşüm sağlanmalı, emisyonlar ve atıklar azaltılmalı, bütün üretim süreçlerinde üretilen ürünün nihai atık olana kadar geçen süresi için çevresel etkiler hesaplanmalı, alıcı ortamların atıkları taşıma gücüne dikkat edilerek gelecek kuşakların da bu alıcı ortamlardan yararlanma imkânları sağlanmalı şeklinde ifade edilebilir.

İşte bütün bu önlemlerin alınması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve çevrenin korunması için devletler, uluslararası kuruluşlar, yerel yönetimler çevre politikaları oluşturmuştur. Çevreyi korumak ve devamlılığını sağlamak için geliştirilen bu politikaların etkin, kararlı, birçok kesimi kapsayıcı, tutarlı, istikrarlı ve güvenilir olması şüphesiz çok önemlidir.

Kalkınma ve çevre ilişkisinin bu denli bıçak sırtı olması otoritelerin politika uygularken çok hassas davranmalarını gerekli kılmaktadır. Politikalar uygulanırken ne büyüme durmalı ne de çevreye onulmaz yaralar açılmalıdır. İşte bu noktada uygulanacak çevre politikası araçlarının seçimi önem kazanmaktadır. Dünyada çevre politikalarını hayata geçirirken farklı araçlar seçilmektedir. Çevre politikası araçları genelde hukuki araçlar, ekonomik araçlar ve destekleyici araçlar olarak sınıflandırılmıştır.

AB'ye aday ülke konumunda olan Türkiye, çevre politikası üretmeye dünyada çevre sorunlarının konuşulmaya başladığı dönemle eş zamanlı olarak 1970'li yıllarda başlamıştır. 1970'li yıllardan beri çevre politikalarını geliştiren Türkiye, AB adaylık sürecinde ve planlı döneme geçişle birlikte çevre ile ilgili çalışmalarına hız vermiştir. Türkiye de uygulanan çevre politikası araçlarının yer aldığı mevzuatlar incelendiğinde gerek hukuki gerek ekonomik gerekse destekleyici araçlara çevre politikası ilkeleri ışığında yer verildiği görülmektedir.

Türkiye'de çevre politikalarının yer aldığı idari araçların en başında anayasa gelmektedir. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde çevre hakkına açıkça yer verilmiş, her insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu madde ile çevre hakkı Anayasal güvence altına alınmıştır. Daha sonra 1983 yılında çıkarılan Çevre Kanunu başta olmak üzere çevre ile ilgili kanunlar, yönetmelikler,

kalkınma planları, özel ihtisas komisyon raporları, ulusal çevre stratejisi ve eylem planları ulusal alanda uygulanan idari araçların ana kaynakları olmuştur.

Türk çevre politikasını yönlendiren temel kanun olan 2872 sayılı Çevre Kanununun amacını ve araçlarını değerlendirecek olursak;

Çevre Kanununun amacı; “bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır” şeklinde belirtilmiştir. Bu maddeden anlaşılacağı üzere sürdürülebilir kalkınma ve çevre birbirinden bağımsız düşünülemez ve hem kalkınmaya hem de sürdürülebilir çevreye ihtiyaç vardır.

Tanımlamalardan sonra kanunun üçüncü maddesinde kapsamlı bir şekilde ilkelere yer verilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ilkesi, katılım ilkesi, önleme ilkesi, kirleten öder ilkesi, işbirliği ilkesi ve önleme ilkesinden doğrudan bahsedilmiş ya da atıfta bulunulmuştur.

Hukuki araçlar olan; emir ve yasaklardan, ÇED sürecinden, izin alma, bildirim yükümlülüğü maddelerinde detaylandırılmıştır. Ayrıca bütün araçların konularına göre çıkarılmış elliden fazla yönetmelikle, uygulanabilirliği kolaylaştırılmıştır.

Kanun mali araçların da uygulanmasına olanak sağlayan hükümlere sahiptir. “Çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve giderilmesi için uyulması zorunlu standartlar ile vergi, harç, katılma payı, yenilenebilir enerji kaynaklarının ve temiz teknolojilerin teşviki, emisyon ücreti ve kirletme bedeli alınması, karbon ticareti gibi piyasaya dayalı mekanizmalar ile ekonomik araçlar ve teşvikler kullanılır” hükmü bu doğrultuda hazırlanmıştır. Bu hüküm dışında kanunda teşvik ve cezalardan ayrıca bahsedilmiştir.

Çevrenin korunmasında son derece önemli olan katılımcı araçlardan çevre eğitime ve bilgi edinme hakkına yer veren kanun, politika araçları bakımından zengin, kendini güncelleyen ve yönetmeliklerle uygulama alanlarını güçlendiren bir

yapıya sahiptir. Bunun bir örneği Stratejik Çed Yönetmeliğinin yakın zamanda yürürlüğe girerek uygulamadaki yerini almasıdır.

Genel olarak, Türkiye'nin çevre konusunda gerçekleştirdiği yasal çerçeve geçmişe göre daha güçlüdür. Bu gelişmenin sağlanmasında AB çevre müktesebatına uyum için çıkarılan çevre yasası ve yönetmeliklerinin payı büyüktür. AB müktesebatı ile tam uyum içerisinde olan mevzuatların sayısı yüksek olmakla birlikte bazı düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu da bir gerçektir.

Bunların dışında Türkiye'de geliştirilmesi gereken bazı politika araçlarının da varlığı mevcuttur. Çevre eğitimi ve çevre bilincinin artırılması bunlardan en önemlisidir. Çünkü bütün araçların etkinliği ancak bilinçli bir toplumla sağlanabilir.

Çevrenin korunabilmesi, çevre duyarlılığının gelişmesi ve çevre bilincinin halk nezdinde artması ancak ve ancak eğitimle mümkündür. Eğitim aracını her platformda kullanabilmek, fırsatlar yaratabilmek son derece önemlidir. Okullarda, iş yerlerinde, sosyal medyada, radyo ve televizyonda, yazılı basında çevre ile ilgili bilgilere daha çok yer verilmelidir. Bilgi beraberinde sorumluluğu getirecek, böylece çevrenin korunması hususunda halk doğrudan bilinçlenmiş olacak ve eğitim aracı, maliyeti düşük ama etkisi daha büyük bir politika aracı haline gelecektir.

Çevre Kanununun 9. Maddesinde “Yaygın eğitime yönelik olarak, radyo ve televizyon programlarında da çevrenin önemine ve çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik programlara yer verilmesi esastır. Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu ile özel televizyon kanallarına ait televizyon programlarında ayda en az iki saat, özel radyo kanallarının programlarında ise ayda en az yarım saat eğitici yayınların yapılması zorunludur. Bu yayınların % 20'sinin izlenme ve dinlenme oranı en yüksek saatlerde yapılması esastır. Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, görev alanına giren hususlarda bu maddenin takibi ile yükümlüdür.” hükmüne yer verilmiştir. Ayrıca “Çevrenin korunması ve kamuoyunda çevre bilincinin geliştirilmesi amacıyla, okul öncesi eğitimden başlanarak Millî Eğitim Bakanlığına bağlı örgün eğitim kurumlarının öğretim programlarında çevre ile ilgili konulara yer verilmesi esastır.” hükmü mevcuttur. Kanunda belirtilen bu gibi hükümlerin ülkemizde daha etkili

kullanılması, anılan kurumlarla işbirliği içinde hareket edilmesiyle birlikte politika araçlarından alınacak verimin de artmasına olanak sağlayacaktır.

Sonuç olarak Türk Çevre Politikasında, çevre bilincinin yükseltilmesi amacına hizmet edecek araçların daha etkin kullanılması, ekonomik ve hukuki araçların uluslararası mevzuatla uyum içinde ve sürekli güncellenerek uygulanması önemlidir.

KAYNAKÇA

AĞACAN, İnci. Çevre Kirliliği Sorunları ile Mücadelelerde Türkiye’de Uygulanan Çevre Vergileri ve Çevre Vergisi Bilinci. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, 2014.

AĞCA, Barçın. Dışişleri Bakanlığı. Eylül 2002. http://www.mfa.gov.tr/dunya-surdurulebilir-kalkinma-zirvesi_johannesburg_-26-agustos---4-eylul-2002_.tr.mfa.

AKDUR, Recep. Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Koruma Politikaları. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005.

AKGÜL, Urungu. Sürdürülebilir kalkınma: Uygulamalı antropolojinin eylem alanı. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi, Sayı:24, 2010: 133-164.

AKSU, Ceren. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre. Güney Ege Kalkınma Ajansı|, 2011.

AKTAN, Can Coşkun. Globalleşmenin Ortaya Çıkardığı Tehlikeler. 28 Mart 2017. <http://www.canaktan.org>.

AKTAŞ, M. Tuba. Doğal Kaynaklar Ve Çevre Ekonomisi içinde, yazan Çevre Politikası ve Yönetimi Çevre Ekonomisine Makroekonmik Yaklaşım, 174-200. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

ALGAN, Nesrin. Türkiye’de Devlet Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Korumanın Tarihine Kısa bir Bakış. Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu. İstanbul. 2000.

ARAT, Güzin, ve Murat TÜRKEŞ. Uluslararası Sözleşmeler. Ankara: Tübitak, 2002.

ATAPATTU, Sumudu A. Emerging Principles of International Enviromental Law. New York: Transnational Publishers, 2006.

Atmosfer Avuçlarında. Nisan 2015. <https://genelkimya100.wordpress.com> (Mart 30, 2017 tarihinde erişilmiştir).

BALIN, Dr. Billur Engin. Çevre Politikası. İstanbul: Derin Yayınları, 2011.

BARDE, Jean-Philippe. Economic Instruments in Environmental Policy- Lessons from the OECD Experience and Their Relevance to Developing Economies. Paris: 193, 1994.

BAYKAL, Hülya ve BAYKAL, Tan. Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2008: 1-17.

BİLGİLİ, Muhamed Yunus. Çevre Politikası Araçları: Türkiye örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2012.

BIYIKLI, Gamze. Avrupa Birliğiçevre Politikaları ve Türkiye. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2009.

Biyolojik Çeşitliliği İzleme ve Değerlendirme Raporu. Ankara: T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2012.

BOZLOĞAN, Recep. Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 2010: 1012-1026.

BUDAK, Sevim. Avrupa Birliği ve Türk Çevre Politikası. İstanbul: Büke Yayınları, 2000.

CAN, Fatih. Çevre Politikasının Ekonomik Araçları.Ömer Halis Demir Üniversitesi İİBF Dergisi, 2016.

Cevreonline. 09 Temmuz 2015. <http://cevreonline.com/> (Mart 28, 2017 tarihinde erişilmiştir).

Circles of Sustainability. 23 Şubat 2017. <http://www.circlesofsustainability.org>.

ÇEPEL, Prof. Dr. Necmettin. Çevre Koruma ve Ekoloji Terimleri Sözlüğü. İstanbul: TEMA Yayınları, 1996.

ÇERÇİ, Ezgi. Çevre Hukukunun Temel İlkeleri. Anahtar, 2011: 20-23.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Çevre Denetim Raporu 2012. Ankara: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2013.

ÇOKER, Kudret. Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kütahya, 2012.

ÇOKGEZEN, Jale. Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye. Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı:2, 2007: 91-115.

DAĞDEMİR, Özcan. Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları. Ankara: Gazi Kitabevi, 2003.

DE KRUIJF, H.A.M. ve VAN VUUREN, D.P. Following Sustainable Development in Relation to the North-South Dialogue: Ecosystem Health and Sustainability Indicators. Ecotoxicology and Environmental Safety. Volume, 1998: 4-14.

DEMİR, Cengiz, ve Aydın ÇEVİRGEN. Turizm ve Çevre Yönetimi - Sürdürülebilir Gelişme Yaklaşımı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2006.

DURU, Bülent. Avrupa Birliği Çevre Politikası . Ankara: İmaj Yayınevi, 2007.

EGELİ, Gülün. Avrupa Birliği ve Türkiye’de Çevre Politikaları. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayını, 1996.

EKEMAN, Ebru. Avrupa Birliği ve Türkiye’nin Çevre Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 1998.

EMREALP, Sadun. Yerel Gündem 21 Uygulamalarına Yönelik. İstanbul: IULA-EMME Yayını., 2005.

ERCAN, Erdem. Türkiye’de Çevre Vergileri mi Çevre Vergisi mi? TBB Dergisi, 2015: 210-226.

ERİNÇ, Yeldan, ve Ebru VOYVODA. Türkiye İçin Düşük Karbonlu Kalkınma Yolları ve Öncelikleri. İstanbul: Bion Matbaacılık, 2015.

ERİM, Refet. Çevre İle İlgili Hukuksal Düzenlemeler, Türkiye’de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyum. İstanbul, 2000.

EUR-Lex. <http://eur-lex.europa.eu> (Mart 5, 2017 tarihinde erişilmiştir).

European Commission. http://ec.europa.eu/environment/soil/index_en.htm (Mart 20, 2017 tarihinde erişilmiştir).

GÖNEL, Feride Doğaner. Globalleşen Dünyada (nasıl bir) Sürdürülebilir Kalkınma. Birikim Dergisi, Sayı:158, 2002: 72-80.

GÖNEL, Feride. Johannesburg Zirvesi Dağ Fare Doğurdu, Ama Kimse Şaşırmadı. Birikim, 2002: 16-21.

GÖNEN, Emre. Avrupa Toplulukları ve Türkiye Politikalarının Karşılaştırmalı İncelenmesi. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayını, 1990.

GÖRMEZ, Kemal. Çevre Sorunları. Nobel Yayınları: Ankara, 2007.

GÜÇLÜ, Alper. Sürdürülebilir Kalkınma ve Türkiye'nin Çevre Politikaları. Gazi Üniversitesi İİBF Fakültesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. 2007.

GÜNEŞ, Ahmet M. Çevre Hukuku Açısından Stratejik Çevresel Değerlendirme. TBB Dergisi, 2010: 33-65.

GÜNEY, Emrullah. Çevre Sorunları. İstanbul: Nobel yayınları, 2004.

GÜRLÜK, Serkan. Dünyada ve Türkiye'de Kırsal Kalkınma Politikaları Ve Sürdürülebilir Kalkınma. Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:19, Sayı:4, 2001: 1-12.

GÜRLÜK, Serkan. Sürdürülebilir Kalkınma Gelişmekte Olan Ülkelerde Uygulanabilir mi? Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2010: 85-99.

HAN, Ergül, ve Ayten Ayşen KAYA. Kalkınma Ekonomisi, Teori ve Politika, 6. Baskı. 257. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2008.

HARRIS, Jonathan M. Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute. Tufts University, 2000.
Hava Kalitesi İzleme İstasyonları. 15 Mart 2017.
<http://www.havaizleme.gov.tr/Default.ltr.aspx> (Mart 15, 2017 tarihinde erişilmiştir).

IISD, The International Institute for Sustainable Development. 2012. <http://www.iisd.org/>.

İKV, Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2007.

KARABIÇAK, Mevlüt, ve Müge Burcu Özdemir. Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, Cilt:6, Sayı:13, 2015: 44-49.

KARABULUT, Elif. Avrupa Birliği Çevre Politikaları. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2004.

KARACA, Ayten, ve Oğuz Can TURGAY. Toprak Kirliliği. Toprak Bilimi ve Bitki Beslenme Dergisi, 2012: 13-20.

KARACA, Coşkun. Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Dostu Maliye Politikaları. Yayınlanmamış Doktora Tezi. 2011.

KAROLY, Kiss. Rise and Fall of the Concept Sustainability. Journal of Environmental Sustainability, 2011: 1-11.

KAYAER, Mesut. Bir Çevre Koruma Aracı Olarak Çevresel Vergilerin, Dış Yardımların Kullanılması. Azerbaycanın Vergi Jurnalı, 2013: 129-142.

KEKEÇ, Seçil. Çevre Politikalarında Ekonomik Araçların Kullanımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü., 2005.

KELEŞ, Ruşen. 100 Soruda Çevre. İzmir: Yakın Kitabevi, 2015.

KELEŞ, Ruşen, Can HAMAMCI, ve Aykut ÇOBAN. Çevre Politikası. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015.

KILIÇOĞLU, Pınar. Türkiye'nin Çevre Politikalarında Sürdürülebilir Gelişme. Ankara, 2005.

KIRIMHAN, Sücaatin. Türkiye’de Çevre Sorunlarıve Çevre Politikası. Yeni Türkiye Dergisi, 1995: 164-167.

KIVILCIM, İlge. AB'de 7'nci Çevre Eylem Programı Başladı. İktisadi Kalkınma Vakfı, 2014.

LOUIS, B. Sohn. The Stockholm Declarition on the Enviroment. The Harvard International Law Journal, 1973.

MENGİ, Ayşegül. Çevre Koruma Yöneltileri, İlkeleri ve Araçları. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 1998: 65-71.

MIROVITSKAYA, Natalia ve , ASCHER,William L. Guide To Sustainable Development and Environment Policy. London: Duke University, 2002.

MUNIER, Nolberto. Introduction to Sustainability. Dordrecht, Netherland: Springer, 2005.

MUTLU, Ayşegül. Küresel Kamusal Mallar Bağlamında Sağlık Hizmetleri ve Çevre Kirlenmesi: Üretim, Finansman ve Yönetim Sorunları. Maliye Dergisi, Sayı:150, 2006: 52-70.

NATIONS, UNITED. Report of the World Commission on Environment and Development. General Assembly Resolution, 1987.

NEMLİ, Esra. Sürdürülebilir Kalkınma: Şirketlerin Çevresel ve Sosyal Yaklaşımları. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2004.

OZMEHMET, Ecehan. Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma. Journal of Yasar University, 2008.

ÖZBUDUN, Arzu. Uluslararası Çevre Hukukunda Çevresel Bilgi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, 2009.

ÖZCAN, Ayşe. Türkiye’de Yararlanılması ve Geliştirilmesi Gereken Bir Çevre Örgütlenmesi: Üniversite Öğrenci Toplulukları. Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi içinde, yazan Ayşegül Mengi, 145-155. Ankara: İmge Yayınevi, 2007.

ÖZDEMİR, Biltekin. Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri. Maliye Dergisi, 2009: 1-36.

ÖZER, Nazlı Beril. Uluslararası Kuruluşların Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara, 2013.

RICHARD, B. Primack, Çev. DÖNMEZ Ali A., ve Emel O. DÖNMEZ. Koruma Biyolojisi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 2012.

SABAH, <http://www.sabah.com.tr/egitim/2017/01/19/turkiyede-nufus-artistinin-getirdigi-sorunlar-nelerdir> (Mart 20, 2017 tarihinde erişilmiştir).

SANDS, Philippe. Principles of International Environmental Law. Second Edition, Cambridge University Press, 2003.

SARIÇOBAN, Kazım. Türkiye’de Uygulanan Çevre Politikalarının Sürdürülebilir Kalkınma Üzerine Etkileri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.

SARIKAYA, Hasan Zuhuri. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları. Su Kirlenmesi Kontrolü Dergisi, Cilt:14, Sayı:1, 2004: 1-10.

SDKP, Mart 2017. <https://sustainabledevelopment.un.org/>.

STAVINS, Robert, N. Market-Based Environmental Policies. Resources for The Future, 2001.

TALU, Nuran. Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye’de Çevre Politikaları. Ankara: Türkiye Çevre Mühendisleri Odası Yayınları, 2006.

TEMA, www.tema.gov.tr (Mart 20, 2017 tarihinde erişilmiştir).

The United Nations World Water Development Report 2. Paris: UNESCO, 2006.

TOPRAK, Düriye. Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları ve Mali Araçlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2006: 147-169.

TOPTANCI, Cemal. Çevre ve Şehircilik Bilim ve Mevzuat Terimleri Sözlüğü. İstanbul, 2012.

TORREY, Barbara Boyle. Urbanization: An Environmental Force to Be Reckoned With. Nisan 2004.

TURGUT, Nükhet Yılmaz. Çevre Politikası ve Hukuku. Ankara: İmaj Yayınevi, 2012.

Turkey's Initial Steps towards the Implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development. Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2016.

TÜRKÜM, Sibel. Çağdaş Toplumda Çevre Sorunları ve Çevre Bilinci. Çağdaş Yaşam Çağdaş İnsan içinde, 170,171. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 1998.

ULUCAK, Recep. İktisat Politikası Olarak Çevre Politikaları Ve Araç Seçimi. Akademik Bakış Dergisi, 2013: 1-16.

YAŞAMIŞ, Firuz. Çevre Yönetiminin Temel Araçları. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.

YAŞAMIŞ, FİRUZ DEMİR. Çevresel Ölçüt ve Standartlar. Çağdaş Yerel Yönetimler, Todaie , 1994: 1-14.

YEŞİLKUTU, 30 Mart 2017. <http://www.yesilkutu.net/surdurulebilir-kalkinma.aspx>.

YILDIRIM, U., ve Ş. ÖNER. Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımının Türkiye'ye Yansımaları: GAP'ta Sürdürülebilir Kalkınma ve Yerel Gündem 21. Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 2003: 6-27.

YILDIRIM, Uğur, ve İsmail GÖKTÜRK. Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar- Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2004.

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Uzmanlık tezi olarak sunduğum bu çalışmayı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dūřecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gōsterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde değinme yaparak yararlandığımı ve evre ve şehircilik Uzmanlığı Yōnetmeliđine uygun olarak hazırladığımı belirtir, bunu onurumla doğrularım.

evre ve şehircilik Bakanlığı tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimize ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tōm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

(Tarih)

(İmza)

Sōmeyra TERZİ

ÖZGEÇMİŞ

1987 yılında Ankara'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara'da tamamladı. 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Maliye bölümünden mezun oldu. Vakıfbank Marmara Bölge Krediler Müdürlüğü'nde 1,5 yıl uzman yardımcısı olarak çalıştıktan sonra 2014 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nda Çevre ve Şehircilik Uzman Yardımcısı olarak göreve başladı. Halen Strateji Geliştirme Başkanlığı İç Kontrol Dairesi Başkanlığı'nda Çevre ve Şehircilik Uzman Yardımcısı olarak çalışmaktadır. Evli ve bir çocuk annesidir.

